

О.В. Козьменко

**СТРАХУВАННЯ
І СТРАХОВИЙ РИНОК:**

**термінологія, законодавство
і динаміка розвитку**

Суми, 2006

УДК 368:349.6
ББК 65.9 (2) 261.7
К59

Рекомендовано до друку вченою радою Української академії банківської справи Національного банку України. Протокол №8 від 28.04.2006

Рецензенти:

Теліженко О.М., д.е.н., професор, завідувач кафедри управління Сумського державного університету

Вожжов А.П., к.е.н., професор, завідувач кафедри “Фінанси і кредит” Севастопольського національного технічного університету

Колодізєв О.М., к.е.н., доцент, завідувач кафедри банківської справи Харківського національного економічного університету

Козьменко О.В.

К59 Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку. – Суми: Ділові перспективи, 2006. – 68 с.

ISBN 966-96545-9-9

У монографії розглядається проблема усталення термінології в галузі страхування, визначення страхового ринку як складової фінансового ринку. Досліджуються стан і перспективи розвитку страхового ринку в Україні за умов його обов’язкового пристосування до концепції сталого розвитку.

Монографія адресована студентам, аспірантам, науковцям і фахівцям, що працюють у галузі страхування.

ББК65.9 (2) 261.7

ISBN 966-96545-9-9

© Козьменко О.В., 2006

© ТОВ “КВК “Ділові перспективи”, 2006

ЗМІСТ

Вступ	5
1. Визначення економічного змісту і суті страхування	7
2. Класифікація страхування	14
3. Основні поняття, що використовуються у страхуванні	23
4. Основні функції і принципи страхування	28
5. Визначення і структура страхового ринку	33
6. Стан, тенденції та проблеми розвитку страхового ринку в Україні	42

ВСТУП

Зараз Україна переживає дуже складний період свого становлення, яке супроводжується глибокими фінансово-економічними, політичними, соціальними, екологічними й психологічними проблемами.

Не викликає сумніву той факт, що фундаментом сталого економічного зростання та забезпечення суспільного добробуту є досягнення макрофінансової стабілізації, а головною передумовою соціально-економічного розвитку є збалансованість державних фінансів, ефективне функціонування фінансового ринку та стабільність національної грошової одиниці.

Без сумніву, інститут страхування займає важливе місце в системі фінансових механізмів захисту суспільства від несприятливих подій, будучи однією з найважливіших частин економічної інфраструктури країни.

Щільність страхування (страхова премія на душу населення) істотно пов'язана з рівнем доходу на душу населення. У Європі виділяється група з менш низьким доходом, куди включають Болгарію, країни Балтії, Сербію і Чорногорію, Румунію і Україну, для якої показник близький до 55 дол. США на людину. До групи багатших країн включають Угорщину, Польщу і Словаччину, яким відповідає показник в 200 дол. США на людину. Лідерами за розміром страхової премії на душу населення є Чехія і Словенія, які мають приблизно 370 і 730 дол. США на людину відповідно. Росія розташовується дещо нижче середнього рівня із щільністю страхування приблизно 100 доларів на душу населення. Наведені цифри свідчать про необхідність кардинального розвитку страхової справи у нашій країні.

Перехід до ринкових відносин національної економіки значно збільшив ступінь ризику для організацій і населення, а також стимулював появу нових ризиків, які є притаманними ринковій економіці. Проте існуюча потреба в страхуванні здебільшого не реалізується і залишається у якості незадоволеного потенційного попиту. Рівень проникнення страхових послуг в економіку країни і життя громадян все ще незначний, при цьому на сьогодні страховими гарантіями покрита дуже мала частка потенційних ризиків.

Для визначення шляхів інтенсифікації зростання національного страхового ринку потрібні дослідження його сучасної структури, виявлення властивих даному ринку спотворень і диспропорцій.

Розробки, здійснені у цьому напрямку раніш, значною мірою полягали у визначенні напрямів забезпечення кількісного зростання страхових внесків, при цьому менша увага надавалася забезпеченню якості і стійкості цього процесу. Тому сьогодні центральна проблема – розробка нової науково обґрунтованої концепції страхового ринку України на основі оптимального поєднання прямих і непрямих методів державного регулювання з метою інтенсифікації його зростання у напрямі підвищення ефективності страхування громадян і господарюючих суб'єктів.

Для вирішення даної проблеми необхідні упорядкування страхової термінології і суттєве удосконалення теоретико-методичної бази страхування. Саме цьому питанню присвячується монографія, яка може бути корисною як студентам, аспірантам, науковцям, так і працівникам страхових компаній.

1. Визначення економічної суті і змісту страхування

На сьогодні створення і функціонування страхових фондів є обов'язковим елементом будь-якої економічної системи. Страхові фонди є сукупністю фондів фінансових ресурсів, основне призначення яких – покрити втрати, що виникли з непередбачених причин. Страхові фонди створюються за рахунок страхових внесків юридичних та фізичних осіб і перебувають в розпорядженні страхових організацій і страхових компаній різних форм власності. Страхові фонди – об'єктивне явище в економіці держави, що пов'язане з наявністю ризиків у господарській діяльності та суспільному житті.

Наявність страхових фондів фінансових ресурсів дає можливість локалізувати втрати економіки та окремих громадян, пов'язані з фактами стихійного лиха і непередбачених обставин. Страхові фонди можуть використовуватися також як інвестиційний та кредитний ресурси в економіці до настання страхового випадку.

Ще сто років тому наголошувалося, що страхування – це господарська операція, що має на меті відшкодування збитків, які є наслідком якихось непередбачених, випадкових або невідворотних бід. Основним засобом для реалізації цієї мети служать пожертвування частки своїх доходів, у вигляді регулярних внесків до страхових організацій, або розподіл між учасниками відповідних витрат (розподіл без утворення страхового фонду був характерним для страхування в початковий період його розвитку і в даний час не застосовується). Витрати ці, не викликаючи безпосередньо збільшення цінностей, як це є при їх виробництві, повинні бути віднесені до моменту або процесу споживання. Але як би широко не розвивалися всі запобіжні заходи, багатьох небезпек, що становлять загрозу життю або майну, попередити буває неможливо. Ось тоді й залишається піклуватися про покриття втрат і збитків, що і складає суть страхування¹

Вже в ті часи вказувалось на різні види і способи страхування, які обумовлюються, з одного боку, характером збитків і небезпек, а з

¹ Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания. 18 том. – С.-Петербург, Типо-литография Книгоиздательского Т-ва “Прогресс”, 7 тома, 20. – С. 62-66.

іншого – організацією самих страхових компаній. Виділялись небезпеки невідворотні і небезпеки більш випадкові, вірогідність яких важко розрахувати.

Наприклад, видатний економіст минулого сторіччя Е. Філіпповіч вказував на те, що основними елементами страхування є: вірогідність того, що збиток буде понесений певною мірою; факт, що більшість наражається на цю небезпеку; невідомість, кого саме вона спіткає. Страхування полягає в такому з'єднанні осіб або господарських одиниць, що наражаються на однакову небезпеку втратити майно або позбутися життя, при якому втрати, що відбуваються насправді, або збиток господарству, унаслідок згубних для життя або майна обставин, розподіляються між тими, хто об'єднався. При цьому передбачається, що збиток є випадковим, тобто без прямої зловмисності з боку потерпілої сторони. Так, наприклад, всі домовласники наражаються на небезпеку пожежі і, отже, втрати свого майна. І дійсно, у відомі проміжки часу той чи інший домовласник зазнає збитку подібного роду. Мета страхування зводиться тут до того, щоб спонукати тих, хто наражається на цю небезпеку, до внесків, відповідних цінності їх об'єктів страхування і розрахованих так, щоб загальна сума їх внесків могла покрити понесений насправді збиток².

Е. Філіпповіч відмічає, що види страхування дуже різноманітні, бо воно прагне охопити всі господарські відносини і всі обставини, що становлять загрозу, наскільки для цього є технічна можливість передбачити збитки від нещасних випадків та встановити їхні причини.

По відношенню до небезпек у цьому підручнику розрізняють страхування від матеріальних пошкоджень (страхування від вогню, граду, страхування вантажів у дорозі, страхування худоби від падежу), страхування на випадок втрати майна в господарському обігу (іпотечне страхування від втрати капіталу і відсотків на капітал; перестраховання страхових товариств відносно страхових сум, які підлягають сплаті з їхнього боку), страхування на випадок непрацездатності внаслідок хвороби, нещасних випадків, старості. Окремий вид страхування – це різні форми страхування життя (страхування на випадок смерті, страхування прижиттєве).

За роки свого розвитку страхування зазнало суттєвих змін, залишивши свою сутність такою, як вона була спочатку. Наведемо декілька найбільш розповсюджених визначень страхування, які використовуються у законодавчих і нормативних актах, а також у науково-практичній літературі.

Страховання – це система заходів по створенню грошового (страхового) фонду за рахунок внесків його учасників, із коштів якого відшкодовуються збитки, що були спричинені стихійними лихами, не-

² Филипповичъ Е. Основанія политической экономіи. – М., 1898. – 396 с.

щасними випадками, а також сплачуються інші суми у зв'язку з настанням певних подій³.

Відповідно до Закону України “Про страхування”, страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів⁴.

У підручнику “Страхування”⁵ відмічається, що визначення страхування у вказаному законі перевантажене правовими аспектами. Це дійсно так, але слід мати на увазі, що дане визначення терміну – це визначення у правовому акті.

Російський фахівець В.В. Шахов вказує, що під страхуванням як економічною категорією, як правило, розуміється система економічних відносин, яка включає створення за рахунок організацій і населення спеціального фонду коштів і використання цього фонду для відшкодування збитку майну від стихійних лих та інших несприятливих випадкових явищ, а також для надання громадянам (або їх сім'ям) допомоги при настанні різних подій у їхньому житті (досягнення певного віку, втрата працездатності, смерть тощо)⁶.

Страхування як економічна категорія – це система економічних відносин, пов'язана з процесом формування спеціальних цільових фондів грошових коштів особливими суб'єктами підприємницької діяльності – страховиками, та використанням таких фондів у зв'язку з настанням непередбачуваних подій в суспільстві, які можуть спричинити збитки його членам – страхувальникам⁷.

У підручнику “Страхова справа” за редакцією Л.І. Рейтмана наводиться наступне визначення: “Страхування виступає як сукупність особливих замкнутих перерозподільних відносин між його учасниками з приводу формування за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого надзвичайно-

³ Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия. – 1988.

⁴ Закон України “Про страхування” №85/96-ВР від 7 березня 1996 року.

⁵ Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

⁶ Шахов В.В. Введение в страхование: экономический аспект. – М.: Финансы и статистика, 1992. – 192 с.

⁷ Приходько В.С. Методологія обліку страхової діяльності та аналіз платоспроможності страховика. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: КНЕУ, 2000. – 16 с.

го і іншого збитку підприємствам і організаціям або для надання грошової допомоги громадянам”⁸.

Згідно довідника “Страхование от А до Я”⁹, страхування є особливим видом економічної діяльності, пов'язаним з перерозподілом ризику нанесення збитку майновим інтересам серед учасників страхування (страхувальників) і здійснюваним спеціалізованими організаціями (страховиками), що забезпечують акумуляцію страхових внесків, утворення страхових резервів і здійснення страхових виплат при нанесенні збитку застрахованим майновим інтересам. При цьому під перерозподілом ризиків розуміється процес, коли потенційний ризик нанесення збитку майновим інтересам кожного страхувальника розподіляється на всіх, і кожен страхувальник стає учасником компенсації фактично завданого збитку.

“Страховання – це двосторонні економічні відносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а при потребі перестраховує частину своєї відповідальності”, вважає колектив авторів підручника за редакцією С.С. Осадця¹⁰.

Д.А. Навроцький, розглядаючи страхування як економічну категорію, трактує його як особливу форму економічних відносин обмінно-перерозподільчого характеру з приводу формування і використання колективних страхових фондів на засадах солідарної відповідальності з метою управління різними видами ризику¹¹.

О.А. Гвозденко визначає економічну сутність страхування через формування страховиком страхового фонду за рахунок страхових внесків страхувальників, призначеного для страхових виплат страхувальникам при настанні страхових випадків, що зазначені у договорі¹².

Ю.В. Євченко визначає страхування як сукупність фінансово-економічних відносин, завдяки яким перерозподіляється частина націо-

⁸ Страховое дело. Учебник. Под ред. проф. Рейтмана Л.И. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 528 с.

⁹ Страхование от А до Я / Под ред. Л.И. Корчевской, К.Е. Турбиной. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 624 с.

¹⁰ Страховання: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

¹¹ Навроцький Д.А. Формування страхового ринку України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут економічного прогнозування НАНУ, 2005. – 16 с.

¹² Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник. – М.: Финансы и статистика – 1998. – 304 с.

нального доходу та сукупного суспільного продукту шляхом особливого методу утворення страхового фонду грошових ресурсів – сплатою грошового внеску страхувальник забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати відшкодування страховиком, який забезпечує утворення, поповнення страхових резервів та, у разі необхідності, частину ризику перестраховує¹³.

На думку Саліна В.Н., Абламської Л.В.¹⁴, як економічна категорія страхування представляє систему економічних відносин, яка включає сукупність форм і методів формування цільових фондів грошових коштів і їх використання на відшкодування збитку при різних непередбачених несприятливих явищах, а також на надання допомоги громадянам при настанні певних подій в їхньому житті.

О.В. Хавтур визначає основні ознаки страхування як економічної категорії в умовах ринкових перетворень (наявність страхового інтересу; інверсія страхового циклу; формування та використання спеціального фонду грошових коштів – страхових резервів; наявність спеціалізованих установ, які забезпечують страховий захист). Теоретичне обґрунтування існуючих точок зору щодо розуміння соціально-економічної сутності страхування та його специфічних ознак дало цьому автору підставу зробити висновок, що в період ринкової трансформації страхування найраціональніше розглядати як вид господарської діяльності спеціалізованих установ, пов'язаної із формуванням грошових фондів за рахунок сплати страхових внесків (премій, платежів) юридичними і фізичними особами з метою покриття їх майбутньої потреби у захисті інтересів у разі настання страхових випадків та з поповненням цих фондів у процесі ефективного розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку¹⁵.

Як показує проведений аналіз, ми маємо досить широкий спектр думок стосовно визначення страхування, але, на наш погляд, в останні роки найбільш ґрунтовне дослідження стосовно визначення категорії “страхування” було проведене у рамках дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук В.М. Фурма-

¹³ Євченко Ю.В. Страхування в країнах з ринковою економікою (використання світового досвіду в умовах України). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2000. – 21 с.

¹⁴ Салин В.Н., Абламская Л.В., Ковалев О.Н. Математико-экономическая методология анализа рискованных видов страхования. – М.: Анкил. – 1997. – 128 с.

¹⁵ Хавтур О.В. Фінансові потоки страхових компаній в умовах трансформації економіки України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 2004. – 25 с.

ном¹⁶, який веде мову про страхування як про складне економіко-правове і соціальне явище.

Даний автор групує усі виконані визначення досліджуваної категорії наступним чином:

- вид діяльності;
- галузь економіки;
- економічна категорія (сукупність відносин: суспільно-виробничих, економічних, майнових, грошових, соціальних, перерозподільних);
- форма розподілу ризиків і фінансовий спосіб контролю за ними;
- спосіб відшкодування збитків, цінностей чи дії випадку від безповоротного споживання частини майна;
- процеси формування (система заходів, методи створення) цільових грошових фондів і використання ресурсів;
- стратегічний чинник розвитку фінансово-господарських відносин;
- необхідний елемент соціально-економічної системи суспільства;
- найважливіший стабілізатор процесу суспільного відтворення;
- форма забезпечення господарського життя;
- форма фінансового посередництва;
- вид бізнесу;
- господарська установа;
- вид фінансових послуг;
- певна операція;
- господарське явище;
- інструмент економічної політики.

На думку В.М. Фурмана, страхові відносини органічно вписуються в публічні (державні), корпоративні й міжнародні фінанси, кредитну систему, вторинний фінансовий ринок, зберігаючи і розвиваючи притаманну їм змістовну й організаційну специфіку. Всю сукупність страхових відносин можна поділити на три групи: а) відносини, пов'язані з проявом специфічних страхових інтересів учасників страхування, визначенням його найзагальніших умов; б) відносини, пов'язані з формуванням страхового фонду; в) відносини, пов'язані з витрачанням коштів страхового фонду¹⁷.

¹⁶ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

¹⁷ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

В.М. Фурман у визначенні страхування приходиться до наступних висновків. Страхування – це:

- інституційна форма економічних відносин із перерозподілу національного доходу, акумулювання, примноження й витрачання коштів страхового фонду, що будуються з урахуванням солідарності у розподілі й перерозподілі ризику, відплатності у забезпеченні необхідного захисту життя, здоров'я, працездатності населення, майнових інтересів фізичних і юридичних осіб та їхньої відповідальності перед третіми особами у разі завдання останнім шкоди;
- платна система фінансової компенсації фізичним та юридичним особам у ситуаціях, пов'язаних з економічними збитками, породжуваними об'єктивними чинниками, що будується з урахуванням як вірогідності несприятливої події, так і її можливих наслідків, а також згідно зі встановленими кваліфікованими умовами;
- дієвий інструмент реалізації соціальної політики держави, основа системи соціального захисту населення;
- специфічна галузь як національної економіки, так і світового господарства¹⁸.

На наш погляд, вищенаведені визначення практично повністю характеризують досліджуване явище, а саме страхування. Але є ще один аспект страхування, котрий з часом виходить на передній план і обов'язково повинен враховуватись при визначенні страхування.

Нами пропонується додати до узагальнюючого визначення страхування як економіко-правового і соціального явища (редакція В.М. Фурмана) ще одну складову, яка б відображала місце страхування у забезпеченні сталого розвитку людства.

Ця складова пропонується у наступній редакції.

Страхування – це один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів на ринкові можливості страховиків і страхувальників.

¹⁸ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

2. Класифікація страхування

Грунтуючись на найпопулярніших роботах у галузі страхування¹⁹, представимо можливі класифікації страхування, наведемо основні терміни і поняття теорії страхування, а також покажемо принципи і механізм страхування.

В основі класифікації страхування лежать відмінності в страховиках і сферах їх діяльності, об'єктах страхування, категоріях страхувальників, об'ємі страхової відповідальності і формі проведення страхування.

В.М. Фурман у своєму дисертаційному дослідженні виявив цілий ряд класифікаційних ознак, а саме: галузь; організація; первинність; періодичність; спрямованість; страхове забезпечення; об'єкти страхування; статус страховика; форма проведення; обов'язковість; відкритість; техніка обґрунтування страхових тарифів; формування страхових резервів і управління ними; групи страхувальників; види страхових виплат; визначення страхових сум; статті балансу; коло страхува-

¹⁹ Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.; Говорушко Т.А. Страхові послуги. Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.; Страхование от А до Я / Под ред. Л.И. Корчесвской, К.Е. Турбиной. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 624 с.; Шахов В.В. Введение в страхование: экономический аспект. – М.: Финансы и статистика, 1992. – 192 с.; Страхование дело. Учебник. Под ред. проф. Рейтмана Л.И. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 528 с.; Словарь страховых терминов / Под ред. Е.В. Коломина, В.В. Шахова – М.: Финансы и статистика, 1992. – 333 с.; Заруба О.Д. Основы страхування. Посібник. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1995. – 180 с.; Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1997. – 216 с.; Воблій К.Г. Основы экономики страхования. – М.: Изд. центр “Анки”, 1993. – 226 с.; Ефимов С.А. Экономика и страхование. Энциклопедический словарь. – М.: Церих-ПЕЛ, 1996. – 528 с.; Журавлев Ю.М. Словарь-справочник терминов по страхованию и перестрахованию. – 2-е изд. – К.: Анкил, 1997. – 180 с.; Манэс А. Основы страхового дела. – М.: Анкил, 1992. – 112 с.; Рудницкий В.В. Экономика и организация страхового дела. – СПб.: Изд. СПбУЭФ, 1993. – 136 с.; Страховой портфель / Отв. ред. Ю.Б. Рубин, В.М. Солдаткин. – М.: СОМИНТЭК, 1994. – 640 с.; Федоров Т.А. Страхование в условиях рыночной экономики: принципы и практика. – СПб.: Изд. СПбУЭФ, 1995. – 112 с.; Шахов В.В. Страхование. – М.: Страховой полис, ЮНИТИ, 1997. – 311 с.; Экономика страхования и перестрахования. – М.: Анкил, 1996. – 218 с.

льників; тривалість; вартість інтересу; характер страхових ризиків; характер внесків; характер виплат; кратність; традиційність; реальність²⁰.

У підручнику “Страховання”²¹ вказується на існування класифікацій страхування за ознаками (історичними, економічними, юридичними), які розглядаються як поділ на сфери діяльності, галузі, підгалузі, види, класи, групи. Цей поділ залежить від цілей використання результатів класифікації.

Коли мова йде про історичні ознаки, то виділяють різні етапи розвитку страхування.

Класифікація за економічними ознаками передбачає наступні підходи:

- наявність інвестиційної складової (1 – страхування з задоволенням потреби страхувальника у страховому захисті і забезпеченням його інвестиційних інтересів, тобто нагромадженням і капіталізацією страхових внесків (договори страхування життя); 2 – страхування з задоволенням виключно потреб у страховому захисті (договори загального страхування));
- об’єкт страхування, на який спрямовується страховий захист (1 – особисте страхування (життя, здоров’я, працездатність); 2 – майнове страхування (майно в різних видах, рухомі і матеріальні цінності, грошові кошти, доходи); 3 – страхування відповідальності (відповідальність за шкоду, заподіяну страхувальником життю, здоров’ю, майну третьої особи)).

Класифікація за юридичними ознаками може здійснюватися таким чином:

- виокремлення певних класів страхування згідно з міжнародними нормами;
- виокремлення видів страхування згідно з вимогами внутрішнього законодавства;
- поділ страхування залежно від форми організації (юридичного статусу) страховика;
- поділ страхування залежно від форми його проведення.

Коли у основі розподілу страхування лежать принципові відмінності в об’єктах страхування, то доволі поширеним є виділення галузей і підгалузей страхування.

²⁰ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

²¹ Страховання: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

Частіше за все, як уже було вказано вище, виділяють три галузі: особисте страхування, майнове страхування, страхування відповідальності. У книзі “Словарь страховых терминов”²² при розгляді класифікації страхування зазначено наступне: “...страхування ділиться на дві галузі – майнове і особисте страхування. Можливе виділення і третьої галузі – страхування відповідальності, об'єктами якої є як матеріальні, так і нематеріальні цінності”.

Слід відмітити, що досить часто застосовується і поділ на чотири галузі страхування: майнове страхування; страхування рівня життя громадян; страхування відповідальності; страхування підприємницьких ризиків. Тут особисте страхування ототожнюється зі страхуванням рівня життя громадян, а практично всі різновиди страхування підприємницьких ризиків (або їхню більшість) відносять до майнового страхування.

Тоді у майновому страхуванні як об'єкти виступають матеріальні цінності; при страхуванні рівня життя громадян – їх життя, здоров'я і працездатність; при страхуванні відповідальності – обов'язок виконувати ті або інші договірні зобов'язання (умови по поставках продукції, по погашенню заборгованості кредиторам) або відшкодувати матеріальний та інший збиток, якщо він був нанесений третім особам; при страхуванні підприємницьких ризиків – потенційно можливі втрати доходів страхувальника (збиток від простою устаткування; упущена вигода по операціях, що не відбудуться; ризик впровадження нової техніки тощо).

Майнове страхування ділиться на підгалузі залежно від виду власності на страховані матеріальні цінності. Страхування рівня життя підрозділяється на соціальне страхування різних груп людей і особисте страхування громадян. Коли мова йде про підгалузі у страхуванні відповідальності, то підгалузями є страхування заборгованості і страхування на випадок відшкодування збитків (страхування цивільної відповідальності). У страхуванні підприємницьких ризиків виділяють підгалузь страхування ризику прямих втрат доходів і підгалузь страхування непрямих втрат доходів.

Під видом страхування, як правило, розуміється страхування конкретних однорідних об'єктів в певному об'ємі страхової відповідальності по відповідних тарифних ставках.

Конкретними видами майнового страхування є страхування будівель, тварин, домашнього майна, засобів транспорту, морське страхування, страхування вантажів та ін.

²² Словарь страховых терминов / Под ред. Е.В. Коломина, В.В. Шахова – М.: Финансы и статистика, 1992. – 333 с.

Як уже вказувалось, підгалуззями такої галузі страхування, як страхування життя громадян, є соціальне страхування і особисте страхування. Як правило, до соціального страхування відносять страхування пенсій по віку, страхування з нагоди втрати годувальника, страхування допомоги тощо. До особистого страхування, як правило, відносять змішане страхування життя, страхування на випадок смерті і втрати працездатності, страхування додаткових пенсій, страхування дітей, страхування від нещасних випадків і т.д. До страхування відповідальності відносять страхування непогашення кредиту або іншої заборгованості, страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки (наприклад, транспортних засобів), страхування цивільної відповідальності на випадок нанесення шкоди в процесі господарської діяльності тощо. Страхування підприємницьких ризиків – це страхування ризику інвестування грошових коштів в той або інший проект, ризик перевезення цінного вантажу та ін.

На відміну від майнового страхування (страхуванню підлягає конкретна власність фізичних осіб або власність юридичних осіб) і особистого страхування (страхування проводиться на випадок настання певних подій, пов'язаних з життям і працездатністю застрахованих), метою страхування відповідальності є страховий захист економічних інтересів можливих винуватців шкоди. Страхування відповідальності передбачає можливість спричинення шкоди здоров'ю і майну третіх осіб, яким через закон або за рішенням суду здійснюються відповідні виплати, які компенсують заподіяну шкоду. Треті особи не визначені наперед. Страхова сума також заздалегідь не встановлюється.

Якщо розглядати організаційні форми страхування, то тут традиційно виділяють державне, акціонерне, взаємне (кооперативне) страхування.

Державне страхування – форма страхування, при якій як страховик виступає державна організація.

Акціонерне страхування – організаційна форма страхової діяльності, при якій як страховики виступають акціонерні суспільства, що формують свій статутний капітал за допомогою акцій (облігацій).

Взаємне страхування – форма страхового захисту, при якій кожен страхувальник одночасно є членом страхового суспільства, тобто це об'єднання страхувальників в цілях забезпечення взаємодопомоги.

Виділяють також таку форму співпраці страхових організацій, як сумісне страхування (співстрахування) на пайових засадах крупних об'єктів або небезпечних ризиків. Ця співпраця здійснюється у формі пулів, страхових союзів, клубів.

У вітчизняному законодавстві поняття “організаційна форма страхування” не застосовується взагалі, але таке, як “форма страхуван-

ня” (стаття 5) Закону України “Про страхування”²³, використовується. Відповідно до вказаної статті, страхування підрозділяється на дві форми: обов'язкове і добровільне.

Державне обов'язкове страхування є такою формою страхування, при якій страхові відносини виникають незалежно від нас через Закон і не вимагають укладення попереднього договору (угоди) між страховиком і страхувальником. При цьому законодавством передбачається перелік належних обов'язковому страхуванню об'єктів, об'єм страхової відповідальності, рівень або норми страхового забезпечення, порядок встановлення тарифних ставок чи середні розміри цих ставок з наданням права їх диференціації на місцях, періодичність внесення страхових платежів, основні права і обов'язки страховика і страхувальників. Обов'язкове страхування автоматично розповсюджується на всі вказані в законі об'єкти. У тих випадках, коли страхувальник не сплачує страхові внески по обов'язковому страхуванню, вони стягаються в судовому порядку.

Добровільне страхування здійснюється тільки на основі договору, що добровільно укладається, між страховою організацією і страхувальником. Закон визначає належні добровільному страхуванню об'єкти і найзагальніші умови страхування. Правила різних видів добровільного страхування розробляються страховими організаціями самостійно, а страхування здійснюється на підставі ліцензій.

Принцип добровільності в добровільному страхуванні зовсім не означає вільного його трактування з боку страховика. Страховик не має права відмовитися від страхування об'єкту, якщо волевиявлення страхувальника не суперечить умовам страхування. Договір страхування повинен оформлюватися на першу вимогу страхувальника. Добровільне страхування завжди обмежене певним періодом (терміном) страхування і діє тільки при сплаті страхових внесків. Страхове забезпечення залежить від бажання страхувальника.

Проаналізувавши класифікаційні схеми, які використовуються у сучасній теорії та практиці страхування, приходимо до висновку, що чіткої і однозначної процедури (усталеної методичної упорядкованості) не існує, що вносить певні незгодженості у наукові дослідження і практику викладання дисциплін зі “Страховання”.

Але ж класифікація страхування за об'єктами з виокремленням галузей, підгалузей і видів страхування є класичною. На рисунку 1 представлена така класифікація, яка наведена у підручнику “Страховання”²⁴.

²³ Закон України “Про страхування” №85/96-ВР від 7 березня 1996 року.

²⁴ Страховання: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

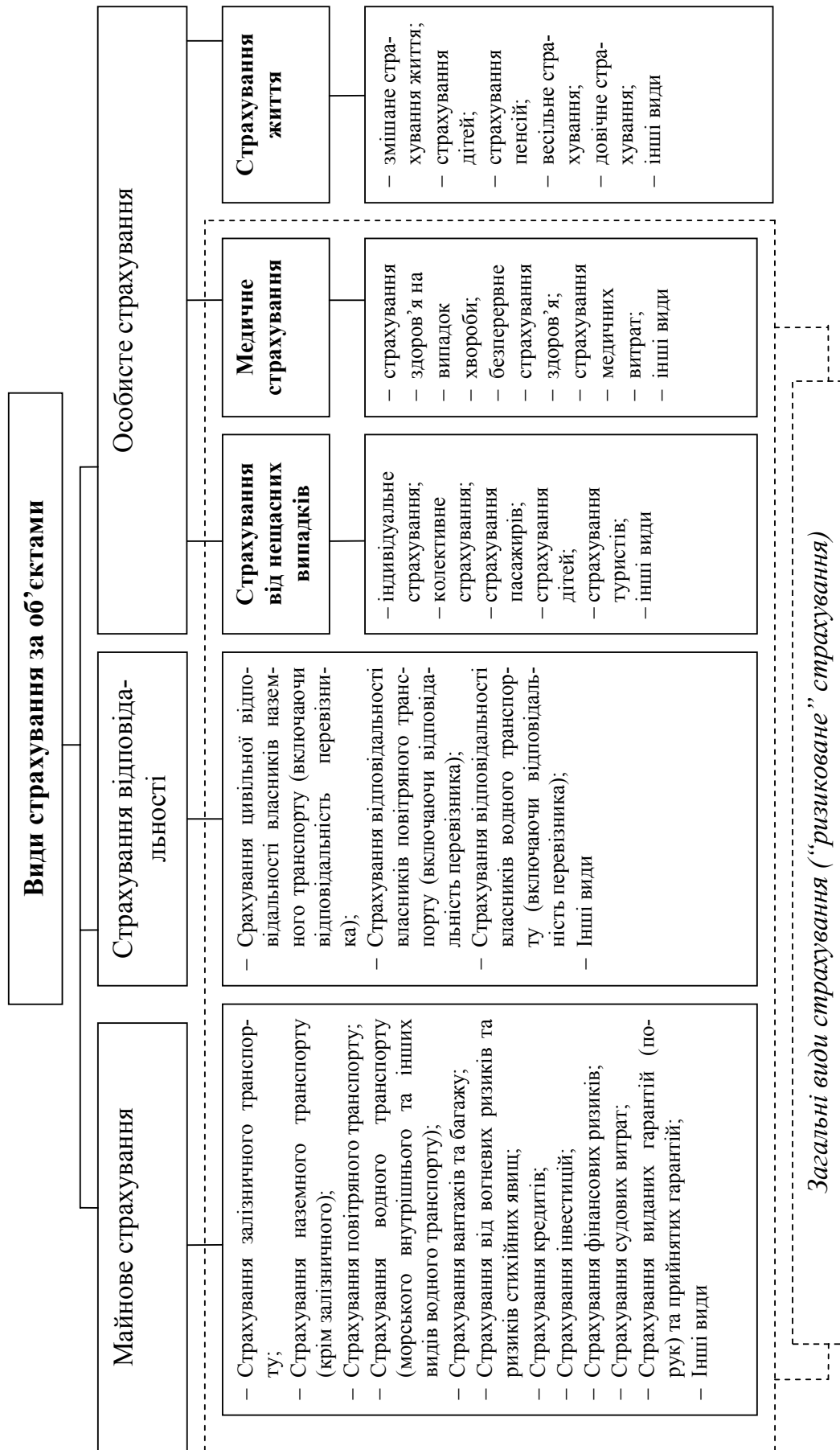

Рис. 1. Класифікація страхування за об'єктами

У Другій Директиві Ради Європейських Співтовариств 88/357/ЄЕС йде розподіл на групи класів, які визначаються таким чином:

- нещасні випадки та хвороби (1 і 2),
- збитки від пожеж та інші збитки для майна (8 і 9),
- авіаційне, морське та транспортне страхування (3, 4, 5, 6, 7, 11 і 12),
- загальна відповідальність (13),
- кредит та поручительство (14 та 15),
- інші класи (16, 17 і 18)²⁵.

Якщо проаналізувати переліки видів добровільного і обов'язкового страхування, які наводяться у Законі України "Про страхування", то можна зробити висновок, що під видом страхування тут розуміється не тільки страхування конкретних однорідних об'єктів. В основу розподілу на види страхування у вказаному законі, крім об'єкту страхування, покладено ще й ризик. Є у даних переліках і види страхування, в основу відокремлення яких покладено дві класифікаційні ознаки. Таким прикладом може бути обов'язкове "страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі" (п. 25 статті 7), де йдеться як про ризики, так і про відповідальність, або "страхування об'єктів космічної діяльності..., щодо ризиків, пов'язаних з..." (п. 24 статті 7).

Взагалі у Законі України "Про страхування" поділ на галузі та підгалузі не використовується, тобто не зазначений у явному вигляді, але ж саме страхування по об'єктах страхування розподіляється. Слід зазначити, що з простого тлумачення самого Закону України "Про страхування", без вивчення підзаконних і нормативних актів, не завжди можна однозначно і чітко встановити, до якого саме виду страхування (майнове, рівня життя, відповідальності або підприємницьких ризиків) слід віднести деякі з задекларованих видів страхування. Так, наприклад, серед видів добровільного страхування наводиться страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (п. 10 статті 6). Про те, що це навряд чи однозначно можна віднести до страхування майна, свідчить пункт 11 з переліку вказаної статті, у якому зазначається "страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5-9 цієї статті)". Але ж це може бути страхуванням майна від вогневих ризиків

²⁵ Друга Директива Ради Європейських Співтовариств 88/357/ЄЕС "Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, і визначає положення для спрощення ефективного користування свободою надання послуг та про внесення змін до Директиви 73/239/ЄЕС" від 22 червня 1988 року.

та ризиків стихійних явищ і тоді це підвид майнових видів страхування зазначених, у пунктах 5-9, 11. Це також може бути і підвидом одного з видів страхування рівня життя громадян, вказаних у пунктах 1-4.

Наступний приклад стосується пункту 19 статті 6, у якій як вид добровільного страхування визначається страхування судових витрат, або пункту 21 – страхування медичних витрат. Вважається, що це майнове страхування, але для того, щоб остаточно з цим визначитися, потрібно вивчати умови страхування, зазначені в договорі страхування.

Не дає чіткої картини про структурування страхування і Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД)²⁶. КВЕД є складовою системи національних класифікаторів. Її розроблено на виконання постанови Кабінету Міністрів України №326 від 04.05.93 р. “Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики”. Розробки КВЕД здійснено на базі міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу. За методологічними засадами, принципами побудови та призначенням КВЕД є статистичною класифікацією, створеною як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат, який дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації. Ведення КВЕД здійснюється Держкомстатом України та Науково-технічним комплексом статистичних досліджень Держкомстату України.

Відповідно до КВЕД, уся фінансова діяльність об’єднана в одну секцію (секція J). У межах даної секції виділяються:

- грошове і фінансове посередництво;
- страхування;
- допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування.

Наведемо витяг з КВЕД тієї частки, яка стосується саме страхування (табл. 1).

Як бачимо, класифікація, наведена у КВЕД, лише частково відповідає схемі, прийнятій у теорії страхування, а саме поділ на галузі та види.

Результати аналізу свідчать, що знайти повну і чітку класифікацію страхування у якомусь законодавчому або нормативному акті неможливо, це ще більш зрозумілим стане при дослідженні нами у наступних підрозділах дисертаційної роботи такого різновиду страхування, як екологічне страхування. При виникненні потреби у застосуванні тієї чи іншої класифікації слід уважно оцінити її повноту і відповідність кожної складової тим ознакам, які було покладено в основу даної

²⁶ Класифікація видів економічної діяльності. Прийнято наказом Держспоживстандарту України №375 від 26 грудня 2005 р.

класифікації. До того ж, сам вибір класифікації повинен здійснюватися, виходячи з цілей її використання.

Таблиця 1

Витяг з Класифікації видів економічної діяльності

Код КВЕД		Назва	Код ISIC
Розділ Група Клас	Підклас		
66		Страховання	66
66.0		Страховання <i>Ця група включає довгострокове та короткострокове покриття страхових ризиків з елементом заощаджень або без нього.</i>	660
66.01	66.01.0	Страховання життя та накопичення <i>Цей підклас включає:</i> - страхування та перестраховання життя	6601
66.02	66.02.0	Недержавне пенсійне забезпечення <i>Цей підклас включає:</i> - забезпечення виплат у зв'язку з виходом на пенсію <i>Цей підклас не включає:</i> - управління програмами, що фінансуються, головним чином, за рахунок державних джерел та не передбачають власних внесків (див. 75.12) - управління обов'язковим соціальним страхуванням (див. 75.30)	6602
66.03	66.03.0	Інші послуги у сфері страхування <i>Цей підклас включає:</i> - страхування та перестраховання, яке не належить до страхування життя: страхування від нещасних випадків та пожеж, страхування від хвороб, страхування майна, автомобільне, морське, авіаційне страхування та страхування транспортних засобів, страхування на випадок фінансових збитків та страхування відповідальності	6603

3. Основні поняття, що використовуються у страхуванні

Повернемося до розгляду основних понять, вживаних в страхуванні.

Як відомо, страхування передбачає участь в ньому як мінімум двох сторін: по-перше – страховиків, тобто спеціалізованих організацій, що проводять страхування, відають створенням і використанням страхових фондів; по-друге – страхувальників, тобто юридичних і фізичних осіб, що вносять до цих фондів платежі і вступають в конкретні страхові відносини із страховиком.

Учасниками страхових відносин можуть також виступати треті особи, тобто застраховані, всі ті, кому заподіюється шкода (збиток) діями страхувальника. При цьому застрахований – це фізична особа, життя, здоров'я і працездатність якої є об'єктом страхового захисту по особистому страхуванню і яка може одночасно виступати і в ролі страхувальника, у випадку, якщо вона самотійно виплачує страхові внески за умов страхування.

Відповідно до Закону України “Про страхування”, страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно з Законом України “Про господарські товариства” з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (стаття 2 Закону України “Про страхування”). Предметом безпосередньої діяльності страховика можуть бути лише страхування, пере страхування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Страхувальники можуть укладати із страховиками договори про страхування третіх осіб (застрахованих осіб) лише за їх згодою, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Застраховані особи можуть набувати

прав і обов'язків страхувальника згідно з договором страхування (стаття 3 Закону України “Про страхування”).

Ще в 1906 році німецький економіст А. Манес²⁷ намалював наступну схему основних етапів діяльності страхової організації, яка практично не зазнала жодних серйозних змін:

1. Перед прийняттям страхування: а) Реклама, пропаганда через агентів, розсилка проспектів; б) Заповнення бланків опитування; встановлення небезпечних випадків з метою виявлення ризику; в) Виявлення страхової вартості, угода щодо страхової суми, тривалості страхового періоду та інших пунктів; г) Нормування, тобто встановлення премії;
2. Після прийняття страхування: а) Виготовлення полісів, пере страхування; б) Платіж премій; в) Підрахунок резервів; г) Зміни під час страхового періоду; д) Відмова або інші підстави для припинення;
3. Страховий випадок: а) Зобов'язання повідомлення; б) Обов'язок списання; в) З'ясування збитків; г) Сплата страхової суми;
4. Протягом всієї діяльності: а) З'ясування і підрахунок адміністративних витрат; б) Приміщення майна; в) Надходження і використання доходів; г) Відомості для урядового нагляду.

Взагалі, сукупність перерозподільних відносин з приводу подолання і відшкодування збитку, що наноситься конкретним об'єктам, позначається як страховий захист.

Під страховим інтересом розуміється економічна потреба взяти участь у страхуванні, що базується на прагненні отримати страховий захист майна, доходів, життя, здоров'я, працездатності.

Страховою відповідальністю (страховим покриттям) прийнято називати обов'язок страховика виплатити страхове відшкодування або страхову суму при обумовлених наслідках страхових випадків, що відбулися. Об'єм страхової відповідальності визначається переліком конкретних страхових випадків.

Страхова оцінка (страхова вартість) – процес визначення вартості об'єкта для цілей страхування або сама вартість об'єкта страхування. Рівень страхової оцінки по відношенню до вартості майна, прийнятої для страхування, називається страховим забезпеченням. Страхова оцінка в майновому страхуванні служить початковим показником для всіх подальших розрахунків: визначення страхової суми, страхових платежів, розміру збитку і страхового відшкодування. Нерідко за основу для визначення страхової оцінки береться вартість майна (балансова, ринкова, відновна та ін.).

²⁷ Манес А. Основы страхового дела. – М.: Анкил, 1992. – 112 с.

Визначенню страхової оцінки, як правило, передують огляд об'єктів, що підлягають страхуванню. Страхова сума може встановлюватися або на рівні страхової оцінки, або на рівні її частини.

Сума грошових коштів, на яку фактично застраховані майно, життя або здоров'я, визначається як страхова. Страхова сума – один з основних елементів страхування, який обумовлює розмір виплат при настанні страхового випадку. В особистому страхуванні страховою сумою називається також конкретний розмір грошових коштів, виплачуваних при настанні страхового випадку.

Відповідно до Закону України “Про страхування”, страхова сума – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку.

Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством.

Страховий тариф – це виражена в грошах платня з одиниці страхової суми або процентна ставка від сукупної страхової суми. Служить основою для формування страхового фонду. У спеціальній літературі страховий тариф визначається як бруто-ставка. Вона є сумою нетто-ставки, яка забезпечує виплату страхової суми (страхового відшкодування), і надбавки (навантаження) до неї, призначеної для покриття інших витрат, пов'язаних з проведенням страхування. Платня з сукупної страхової суми вважається страховим внеском, страховим платежем або страховою премією.

Відповідно до Закону України “Про страхування”, страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) – плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Страховий тариф – ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування.

Страхові тарифи при добровільній формі страхування обчислюються страховиком актуарно (математично) на підставі відповідної статистики настання страхових випадків, а за договорами страхування життя – також з урахуванням величини інвестиційного доходу, яка повинна зазначатися у договорі страхування. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін.

Максимальна кількість об'єктів, які можна застрахувати, називається страховим полем. Страховий портфель – фактична кількість застрахованих об'єктів чи діючих договорів страхування на даній території або по даній організації. Процентне відношення страхового портфеля до страхового поля показує рівень обхвату страхового поля.

Одним з центральних понять страхування є страховий випадок – подія, при настанні якої через закон або договір страховик зобов'язаний виплатити страхове відшкодування (страхову суму).

Відповідно до Закону України “Про страхування”, страхова сума може бути встановлена по окремому страховому випадку, групі страхових випадків, договору страхування в цілому.

Страхова сума не встановлюється для страхового випадку, у разі настання якого здійснюються регулярні, послідовні страхові виплати у вигляді ануїтету.

При страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами і тарифами, що діють на момент укладання договору, якщо інше не передбачено договором страхування.

У майновому страхуванні в ролі страхового випадку можуть виступати будь-яке пошкодження, знецінення або втрата матеріальних цінностей унаслідок передбачених умовами страхування обставин: стихійне лихо, пожежа, аварія, вибух, крадіжка тощо (іноді страховим випадком вважається також пошкодження (знецінення) майна, при якому збиток перевищив певний рівень).

У особистому страхуванні страховий випадок – це дожиття до обумовленого терміну або події, настання нещасного випадку або смерті.

У страхуванні відповідальності під страховим випадком розуміється спричинення страхувальником якого-небудь збитку (шкоди), який він повинен відшкодувати відповідно до законодавства.

Факт настання страхового випадку реєструється шляхом складання страхового акту, тобто документа, оформленого в установленому порядку і який визначає причину, що викликала настання страхового випадку. У майновому страхуванні страховий акт є підставою для розрахунку суми збитку і визначення права страхувальника на отримання страхового відшкодування.

Матеріальний збиток, нанесений страхувальнику в результаті настання страхового випадку, позначається як страховий збиток. Страхувальнику виплачується повністю понесений збиток або його частина. Сума, що належить в цьому випадку до виплати, називається страховим відшкодуванням.

Страхове відшкодування – страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку (стаття 9 Закону України “Про страхування”).

Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування.

Франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. Розрізняють два види франшизи: умовну (що не віднімається) франшизу, коли страховик звільняється від відповідальності за збиток, що не перевищує встановленої суми франшизи, і повинен відшкодувати збиток повністю, якщо його розмір більше суми франшизи; безумовну (що віднімається) франшизу, коли у всіх випадках збиток відшкодовується за вирахуванням встановленої франшизи.

У практиці застосовується декілька систем страхування і франшизи. Найпоширенішим є страхування за дійсною (фактичною) вартістю майна. Страхування за системою пропорційної відповідальності передбачає часткове страхування об'єкта. Страхування за системою першого ризику передбачає виплату страхового відшкодування у розмірі збитку, але в межах страхової суми. При страхуванні за системою першого ризику весь збиток, в межах страхової суми (перший ризик), компенсується повністю, а збиток понад страхову суму (другий ризик) не відшкодовується зовсім.

4. Основні функції і принципи страхування

Відомо, що зміст страхування розкривається в його функціях. У адміністративно-командній економіці при визначенні функцій страхування не надавалась увага його сутності. Вважалося, що функції страхування "...є зовнішніми формами, які дають змогу виявити особливості страхування як ланки фінансової системи. Категорія фінансів виражає свою економічну сутність передусім через розподільну функцію. Ця функція набуває конкретного, специфічного виявлення у функціях, притаманних страхуванню, – ризикованій, попереджувальній і заощаджувальній"²⁸.

У більшості праць вказується, що різним видам страхування відповідають такі функції страхування: ризикова, попереджувальна і контрольна. Ризикова функція пов'язана з перерозподілом коштів серед страхувальників у зв'язку з диференційованими наслідками негативно-го впливу. Ризикова функція страхування відображає вірогідність нанесення збитку від тієї або іншої дії. Попереджувальна функція страхування направлена на пом'якшення наслідків дії за рахунок частини коштів страхового фонду. Контрольна функція страхування визначає необхідність стеження за ходом страхових операцій.

Узагальнюючи науково-методичні праці, в яких досліджувалось питання визначення функцій страхування, у підручнику "Страхування"²⁹ приходять до висновку, що страхування виконує такі функції: ризиковану (саме як *ризикована* дана функція визначена авторами підручника), створення і використання страхових резервів (фондів), заощадження коштів, превентивну.

Ризикована функція полягає в переданні страхувальником за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено чинним законодавством або договором. Ризикована функція відбиває процес купівлі-продажу страхової послуги.

²⁸ Страховое дело. Учебник. Под ред. проф. Рейтмана Л.И. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 528 с.

²⁹ Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

Функція створення і використання страхових резервів (фондів) обумовлена тим, що страхування стає можливим лише за наявності у страховика певного капіталу, достатнього для забезпечення покриття збитків, заподіяних страхувальникові стихійним лихом, нещасним випадком чи іншою страховою подією, які власними коштами страховик покрити, здебільшого, не в змозі. У формуванні й використанні страхових резервів виявляється перерозподіл коштів між страхувальниками. Формування страхових резервів – це спосіб концентрації та використання коштів, необхідних не лише для розподілу між усіма страхувальниками збитків, зумовлених страховими випадками поточного періоду, а й для відповідного покриття можливих масштабніших збитків, що можуть припасти на окремі наступні періоди.

Функція заощадження коштів реалізується через особисте страхування (на дожиття, пенсій, ренти тощо). Основні виплати страховиків при цьому припадають на заощадження. Виплати здійснюються з урахуванням інвестиційного доходу в разі дожиття застрахованого до певного віку або події. Сприяючи розвитку заощаджувальних видів страхування, держава впливає на вирішення соціальних проблем, поживає грошовий обіг, підвищує купівельну спроможність національної валюти, збільшує інвестиційні можливості.

Превентивна функція реалізується через правову та фінансову превенції. При цьому до правової превенції належать передбачені чинним законодавством або договорами страхування застереження, згідно з якими страхувальник повністю або частково позбавляється страхових відшкодувань (випадки протиправних дій або бездіяльності з боку страхувальника щодо застрахованих об'єктів). Фінансова превенція полягає в тому, що частина страхових премій спрямовується на фінансування превентивних заходів. Нині не передбачено обов'язкового створення фонду запобіжних заходів, через що значно ускладнюється виконання страхуванням превентивної функції.

Автори також відмічають, що у сфері страхової діяльності виявляється й функція контролю, притаманна фінансам у цілому.

В.М. Фурман обґрунтовує більш широке коло функцій страхування, а саме: ризикова (компенсаційна), накопичувальна (заощаджувальна, капіталотворна), попереджувальна (превентивна), стабілізуюча, виробнича, інвестиційна, бюджетозаміщувальна, контрольна й репресивна³⁰. Водночас, на думку дисертанта, для всебічної характеристики функціонального призначення страхування треба поряд із визначенням

³⁰ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

його наріжних засад виокремити й з'ясувати функції, притаманні окремим загально визнаним професійним учасникам страхового ринку, а також окремим видам страхування.

Необхідно відзначити, що страхування в першу чергу базується на законах і нормативно-законодавчих актах, а крім того на:

- принципах страхування;
- усталених правилах страхування, досвіді і традиціях ведення страхової справи;
- страховому праві, що регламентує відносини між страховиками і державою, між страховиком і страхувальником, між іншими суб'єктами страхового ринку;
- методології і методиках оцінки страхового ризику для різних видів (варіантів) страхового випадку;
- положеннях актуарної математики, дозволяючих надати учасникам страхового ринку статистичні дані для розрахунку страхових тарифів і страхових внесків, для оцінки збитків страхувальників і виплати ним страхового відшкодування, а також для інших цілей;
- оцінці і підтримці оптимального балансу між доходами і витратами страховиків.

Взагалі під принципами розуміються основи, із яких дещо виводиться або якими щось визначається, і якщо мова йде про практичні принципи, то вони містять у собі оцінки і мотиви діяльності³¹. Страхування ж у своїй діяльності ґрунтується на специфічних принципах, які визначають об'єктивні можливості об'єкта бути застрахованим та встановлюють якісні і кількісні межі страхової відповідальності.

На думку М.І. Басакова, в основу обов'язкового страхування покладені наступні принципи: обов'язковості; повного охоплення; автоматичності; дії незалежно від внесення страхових платежів; безстроковості; нормування. Для добровільного страхування принципи наступні: добровільної участі; вибіркового охоплення; обмеження строку сплати; разового або періодичних страхових внесків; страхового забезпечення³².

В.М. Фурман вказує, що страхування має здійснюватися на принципах свободи договору, еквівалентності, концентрації коштів у страховому фонді, відплатності страхової послуги, солідарності,

³¹ Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания. 15 том. – С.-Петербург, Типо-литография Книгоиздательского Т-ва "Прогресс", 7 тома, 20.

³² Басаков М.И. Страхование дело в вопросах и ответах. – Ростов-на-Дону: Феникс. – 1999. – 572 с.

обов'язковості, добросовісності, повного відшкодування збитків, рівномірного розподілу ризиків³³.

Водночас даний автор справедливо вважає, що, окрім загальних принципів, на яких має здійснюватися страхування в цілому, слід розрізняти й принципи формування його окремих складових, а також принципи функціонування страхових компаній та регулювання страхової діяльності.

Наприклад, можна говорити про основні принципи реалізації тарифної політики у страхуванні: еквівалентності страхових відносин страховика і страхувальника; доступності страхових тарифів; стабільності розмірів страхових тарифів; розширення обсягів страхової відповідальності; забезпечення самоокупності і рентабельності страхових операцій.

Що стосується принципів, то порівнюючи вищенаведені узагальнення, слід мати на увазі, що свобода договору – це той же принцип добровільної участі, а концентрація коштів у страховому фонді – це принцип страхового забезпечення.

Заслуговує на увагу визначення серед базових принципів страхування принципу еквівалентності, який полягає у забезпеченні прямої залежності страхових виплат від понесених збитків і страхових внесків. Але неможливо погодитись з пропозицією В.М. Фурмана щодо визначення у якості загального принципу страхування повне відшкодування збитків, бо для окремих видів страхування це неможливо взагалі.

А от у підручнику “Страхування”³⁴ у якості принципів страхування наводяться конкурентність; страховий ризик; страховий інтерес; максимальна сумлінність; відшкодування в межах реально завданих збитків; франшиза; суброгація; контрибуція; співстрахування і пере-страхування; диверсифікація.

Тут явно авторами знівельоване саме визначення такого поняття, як принцип. Можна погодитись з віднесенням до принципів страхування окремих із перелічених у даній роботі, але й вони не можуть бути віднесені до загальних. Так, наприклад, конкурентність можна вважати за принцип, але це принцип функціонування страхових компаній, а не страхування в цілому. Взагалі не можна назвати принципами страхування страховий ризик, суброгацію, франшизу, контрибуцію та ін. З великою долею припущення страховий ризик, а вірніше – наявність

³³ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

³⁴ Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

страхового ризику, можна віднести до принципу страхування, але ж не всього, а тільки його ризикових видів.

Таким чином, результати дослідження стосовно визначень сутності страхування свідчать про їх значну кількість, наявність деяких несуттєвих протиріч у таких визначеннях, про відсутність чіткої систематизації при проведенні визначення. Практично ніким із науковців і практиків страхової справи до останнього часу у визначенні страхування не підкреслювалось його застосування, наприклад, в екологічній політиці держави, у забезпеченні сталого розвитку. Виходячи з цього, нами й було запропоновано доповнення до визначень страхування як економіко-правового і соціального явища. Дане доповнення визначає страхування як інструмент забезпечення сталого розвитку.

5. Визначення страхового ринку і його структура

У ринково орієнтованій економіці діє декілька взаємопов'язаних ринків. За функціональною ознакою або згідно з економічним призначенням об'єктів, ці ринки, як правило, підрозділяють на наступні види:

- ринок товарів та послуг (ринок продовольчих та ринок непродовольчих товарів, ринок послуг);
- ринок факторів виробництва (ринок праці, ринок засобів виробництва, сировинний ринок);
- фінансовий ринок (ринок грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг);
- інформаційний ринок (ринок інтелектуальної продукції).

Головними економічними суб'єктами ринкових відносин виступають держава (уряд), підприємства (організації як господарюючі суб'єкти) та домогосподарства. Сучасний ринок – це явище досить глибоке, комплексне і являє собою систему ринків, серед яких важлива роль належить фінансовому, бо грошові ресурси постійно переміщуються від власників заощаджень до позичальників та інвесторів.

Становлення й подальший розвиток ринкової економіки зумовлюють необхідність формування основної ланки фінансового ринку країни – страхового ринку, який частіше за все визначається як особлива сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу, встановлюється ціна на даний товар (страховий захист).

Достатньо важливим для нас є формулювання самої суті поняття, а також аналіз сучасного стану страхового ринку як особливої частини ринку фінансових послуг, постановка задачі по підвищенню ефективності функціонування страхового ринку в умовах соціально орієнтованої економіки і концепції сталого розвитку.

В.М. Фурман справедливо вказує на те, що в економічній літературі залежно від цілей досліджень, страховий ринок розглядається як:

- об'єктивна економічна закономірність;
- система суспільних, економічних, фінансово-економічних чи грошових відносин;

- особлива соціально-економічна структура;
- економічне середовище функціонування страховиків;
- економічний простір;
- сукупність страхових компаній;
- форма взаємозв'язку між учасниками страхових правовідносин;
- частина фінансового ринку;
- окрема сфера послуг;
- форма функціонування сукупного страхового фонду³⁵.

Головними суб'єктами страхового ринку виступають страховики й страхувальники, кожний з яких має свою функцію, специфіку та механізм реалізації економічних інтересів. Зростання ризиків, збільшення чисельності страховиків і страхувальників та ускладнення механізму взаємовідносин між ними обумовлюють існування посередників, якими на страховому ринку виступають страхові агенти та страхові брокери. Страхові посередники спроможні суттєво активізувати роботу всіх суб'єктів страхового ринку. Важлива роль на ринку страхування належить не тільки страховим агентам і брокерам, а й актуаріям, сюрвейерам, аджастерам та іншим.

Функціонування страхового ринку відбувається за умови взаємодії його суб'єктів із приводу об'єктів страхування, на які спрямований страховий захист. Об'єкти страхування обумовлюють економічні відносини між суб'єктами ринку. Об'єктами страхування можуть бути життя, здоров'я, працездатність та пенсійне забезпечення страхувальника або застрахованої особи (об'єкти особистого страхування); майнові інтереси страхувальника (застрахованої особи), яким може бути завдано шкоди страховою подією, та майнові інтереси, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди життю, здоров'ю, майну та майновим інтересам третьої особи.

На жаль, сьогодні ґрунтовному дослідженню страхового ринку присвячено доволі мало праць вітчизняних науковців. Так, у популярному навчальному посібнику “Ринок фінансових послуг”³⁶ розкриттю його суті відведено чотири рядки, у навчальних посібниках “Фінансовий ринок”³⁷ поняття страхового ринку взагалі не фігурує.

³⁵ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

³⁶ Ходаківська В.П., Беляєв В.В. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 616 с.

³⁷ Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 384 с.; Маслова С.О., Опалов О.А. Фінансовий ринок: Навчальний посібник. Друге видання, виправлене. – К.: Каравела, 2003. – 344 с.

Однак, страховий ринок є багаторівневою структурованою системою зі складним механізмом взаємозалежних зв'язків між структурними одиницями. Ю.В. Євченко у своєму дисертаційному дослідженні вважає, що розвиток ринкової економіки зумовлює необхідність формування та подальшого розвитку страхового ринку, тому вивчення структури сучасного страхування та його класифікації за історичними, економічними, юридичними й географічними ознаками; багатоаспектний аналіз організаційної, інституціональної, галузевої й територіальної структур страхового ринку; висвітлення основних форм і видів страхування мають велике значення для теорії страхової справи та страхової практики³⁸.

У іншому дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, його автором, Д.А. Навроцьким вказується, що страховий ринок є складовою фінансового ринку, що представляє особливе соціально-економічне середовище, де об'єктом купівлі-продажу є страховий захист, формується попит і пропозиція на нього, а сукупність всіх його суб'єктів функціонує в системі економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин, що обумовлені необхідністю страхової послуги і виникають між ними на всіх етапах її надання³⁹.

Тут слід зауважити, що наведене визначення є не зовсім чітким у другій своїй частині, тобто не зрозуміло, що таке “сукупність всіх його суб'єктів”, яка функціонує у системі економічних, фінансових, договірних, інформаційно-консультаційних та інших відносин. На наш погляд, ця частка визначення є зайвою.

В.В. Шахов відмічає наступне: страховий ринок – це особлива соціально-економічна структура, певна сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формуються пропозиція і попит на неї⁴⁰. У широкому значенні страховий ринок представляє собою усю сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу страхового продукту.

В одному з найпопулярніших у країні підручнику “Страхування”, за редакцією С.С. Осадця, визначається, що страховий ринок – це сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і про-

³⁸ Євченко Ю.В. Страхування в країнах з ринковою економікою (використання світового досвіду в умовах України). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2000. – 21 с.

³⁹ Навроцький Д.А. Формування страхового ринку України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут економічного прогнозування НАНУ, 2005. – 16 с.

⁴⁰ Шахов В.В. Введение в страхование: экономический аспект. – М.: Финансы и статистика, 1992. – 192 с.

позиція на страхові послуги та здійснюється їх купівля-продаж. Невірно відносити до страхового ринку усі форми надання страхового захисту, бо не для всіх із них притаманний акт купівлі-продажу. Так, відносини купівлі-продажу не виникають при відшкодуванні збитків із централізованих фондів або із фондів самострахування⁴¹.

За визначенням О.А. Гвозденка, страховий ринок представляє собою сукупність економічних відносин з купівлі-продажу страхової послуги, яка відображається у захисті майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні страхових випадків за рахунок грошових коштів (внесків, премій) страхувальників⁴². Обов'язковою умовою існування страхового ринку є наявність попиту на страхові послуги і страховиків, які здатні задовольнити ці потреби.

У довіднику "Страхование от А до Я" страховим ринком іменується економічний простір, в якому діють страхувальники, що формують попит на страхові послуги, страхові компанії (страховики), що задовольняють цей попит, страхові посередники і організації страхової інфраструктури (консалтингові фірми, рейтинг-бюро та ін.)⁴³. Практично аналогічне визначення страхування наводиться ще у багатьох роботах⁴⁴.

У дослідженні Н.А.Феоктістової⁴⁵ страховий ринок визначається як сукупність економічних відносин, що виникають при формуванні і використанні коштів страхового фонду за допомогою реалізації механізму купівлі-продажу страхової послуги за участю страхових організацій, покупців страхових послуг, інших юридичних і фізичних осіб.

Найбільш повне визначення страхового ринку наводить В.М. Фурман у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. На його думку, страховий ринок – це система стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, а також страхо-

⁴¹ Страховання: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

⁴² Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 304 с.

⁴³ Страхование от А до Я / Под ред. Л.И.Корчевской, К.Е.Турбиной. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 624 с.

⁴⁴ Басаков М.И. Страховое дело в вопросах и ответах. – Ростов-на-Дону: Феникс. – 1999. – 572 с.; Шахов В.В. Страхование: Учебник для вузов. – М.: Страховой полис, ЮНИТИ. – 1997; Краснова И. Маркетинг ждать не может // Страховое ревю. – 1996. – №5; Сербиновский Б.Ю., Гарькуша В.Н. Страховое дело: Учебное пособие для вузов. – Ростов-на-Дону: Феникс. – 2000; Гомелля В.Б. Основы страхового дела: Учебное пособие. – М.: СИМИНТЕК. – 1998.

⁴⁵ Феоктістова Н.А. Формирование системы методов диагностики региональных страховых рынков / Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Хабаровская государственная академия экономики и права. – 2005. – 190 с.

виками і регуляторними органами, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховання, які матеріалізуються у страхових, перестраховальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню⁴⁶.

Своєрідне визначення страхового ринку наводить інший здобувач ступеня доктора наук. Страховий ринок є сукупністю різних інститутів і відповідних їм механізмів, які діють в цілях зниження трансакційних витрат, обмежують і структурують поведінку економічних агентів з приводу створення, купівлі-продажу і споживання страхових послуг – вважає А.А. Циганов⁴⁷. При цьому під економічними агентами розуміються страхувальники, страховики і представники інфраструктури страхового ринку.

В останньому визначенні страхового ринку є досить важлива особливість, на яку інші дослідники уваги не акцентують. У цьому визначенні мова йде не тільки про купівлю-продаж фінансової послуги, а й про її створення і споживання. Тут слід підкреслити, що насправді страхова послуга, як і більшість фінансових послуг, виникає не саме у момент її надання, а створюється задовго до самого акту купівлі-продажу. Для підтвердження цього можна привести аналогію з трансформацією поняття “банківська послуга” в “банківський продукт”, що викликано цілим рядом причин, у тому числі також і надбанням послугою значної кількості атрибутів продукту.

Однією з визначальних характеристик страхового ринку є його структура.

Структура страхового ринку – це співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку, які виникають і відтворюються у зв'язку з процесом страхування.

Інституційна структура страхового ринку – соціально-політичні, організаційно-економічні і правові норми, що є базою для створення, просування і споживання страхових послуг на основі контрактів – договорів страхування (інституційне середовище), а також сукупність організацій, що професійно займаються страховою діяльністю або її регулюванням (організаційна структура).

⁴⁶ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

⁴⁷ Цыганов А.А. Институциональное развитие страхового рынка Российской Федерации // Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – М.: РАГС при президенте РФ. – 2007.

Сьогодні організаційна структура страхового ринку, на жаль, не відрізняється повнотою: у масштабах країни практично не помітна діяльність товариств взаємного страхування і страхових брокерів. Дотепер інституційна структура страхового ринку також є неефективною, слабо враховує інтереси страхувальників, багато в чому орієнтована на підтримку екстенсивного розвитку за рахунок введення нових видів обов'язкового страхування, і практично не здатна до інтенсивного зростання за рахунок повнішого задоволення страхових інтересів суспільства і господарюючих суб'єктів шляхом розробки й упровадження нових видів і технологій добровільного страхування.

Таким чином, слід зазначити, що поки не склалось усталеного визначення понять “страховий ринок” і “ринок страхових послуг”, а також співвідношення між ними. Тут доцільно використовувати аналогію з раніш розглянутими поняттями “фінансовий ринок” і “ринок фінансових послуг”.

Слід відмітити, що в Законі України “Про страхування” вказані терміни використовуються взагалі як синоніми. Так, термін “ринок фінансових послуг” зустрічається в законі тільки один раз у преамбулі: “Цей закон регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення *ринку страхових послуг...*”. Термін “страховий ринок” використовується в законі тричі:

- пункт 6 статті 36 – “узагальнення практики страхової діяльності і посередницької діяльності *на страховому ринку...*”;
- пункт 12 статті 36 – “проведення і координація у визначеному законодавством порядку навчання, підготовки і перепідготовки кадрів та встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, які провадять діяльність *на страховому ринку...*”;
- пункт 9 статті 37 – “здійснювати контроль за достовірністю та повнотою інформації, що надається учасниками *страхового ринку*”.

У світовій практиці страхові послуги як об'єкт специфічних відносин, що становлять зміст страхування, розглядаються як складова фінансових послуг. Так, у п. 5 Додатку з фінансових послуг до ухваленої 15 квітня 1994 року Генеральної угоди з торгівлі послугами зазначено: “Фінансові послуги охоплюють страхові послуги і ті, що належать до страхових, а також усі банківські та інші фінансові послуги (крім страхування)”⁴⁸.

Що стосується страхової системи, то, за аналогією до фінансової системи, вона повинна розглядатися з двох сторін: за внутрішньою структурою (сукупність відносно відособлених взаємозв'язаних сфер і

⁴⁸ Турбина К.Е. Тенденции развития мирового рынка страхования. – М.: Анкил, 2000.

ланок, які відображають специфічні форми та методи страхових відносин); за організаційною побудовою (сукупність органів та інституцій, які управляють наданням страхових послуг).

Виходячи з того, що страховий ринок є невід'ємною складовою фінансового ринку, у його визначенні обов'язково повинно це вказуватися. Якщо такої тези у визначенні не застосовувати, то тоді слід обов'язково вказувати на характерні ознаки страхового ринку як частки ринку фінансового.

На основі аналізу наведених визначень вважаємо за доцільне прийняти наступні формулювання:

страховий ринок – це одна із складових фінансового ринку з більшістю притаманних йому характеристик, принципів і функцій;

страховий ринок – це сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг;

страховий ринок – це система економіко-правових відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), продавцями послуг із страхування та перестраховування і їхніми посередниками, у результаті яких здійснюються мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів;

страховий ринок – це одна із ланок загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку, яка забезпечує стабільне функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності і ризику (у тому числі, ризиків екологічного характеру) та озброює уповноважені органи інструментами екострахової політики.

Що стосується використання терміну “ринок страхових послуг”, то вважаємо це недоцільним, оскільки:

- термін є неусталеним і застосовується вкрай рідко;
- у економічній літературі практично відсутні спроби його трактування у будь-якій редакції, тим більше, спроби його пояснення, характеристики, структурування та інше;
- у рідких випадках його застосування в економічній літературі він використовується як синонім терміну “страховий ринок” без будь-яких пояснень з цього приводу.

Страховий ринок, виступаючи у якості підсистеми фінансового ринку, сам по собі також є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворює низка взаємопов'язаних і взаємообумовлених підсистем: страхових продуктів, тарифів, організації продажу і формування попиту, інфраструктури тощо.

Кількісні й якісні параметри страхового ринку характеризуються системою показників. Наприклад, ступінь розвитку національного

страхового ринку визначається: відношенням страхових послуг до ВВП; ступенем захищеності майнових інтересів страхувальників від найрозповсюдженіших ризиків; інвестиційним потенціалом страхової галузі, зокрема розміром інвестицій, залучених в економіку країни через систему страхування; структурою страхового ринку; ступенем його інтеграції у світове страхове господарство; рівнем затребуваності страхування як інструмента реалізації державних програм, підвищення його економічної ефективності; рівнем зайнятості в страховій галузі тощо⁴⁹.

Страховий ринок реалізує ряд притаманних йому і специфічних функцій, які дещо перетинаються із функціями фінансового ринку та страхування, котрі було розглянуто раніш, конкретизують їх та розвивають.

На жаль, функції страхового ринку в економічній літературі практично не розглядаються. Наприклад, у такому ґрунтовному науковому дослідженні, як дисертація В.М. Фурмана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за темою “Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку”, достатньо серйозну і значну увагу приділено розгляду функцій страхування, але не сформульовано і не обґрунтовано функції страхового ринку.

Не йдеться про функції страхового ринку і у базовому підручнику для вищих навчальних закладів “Страховання” за редакцією С.С. Осадця.

А, наприклад, у дослідженні російського науковця Н.А. Феоктистової на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, функції страхування ототожнюються з функціями страхового ринку⁵⁰.

І. Юргенс відносить до функцій страхового ринку наступні:

- економічна (резервування частки виробленого продукту для заміщення випадкових втрат факторів виробництва);
- фінансова (акумулявання частки капіталу з метою подальшого інвестування);

⁴⁹ Фурман В.М. Страховий ринок України: проблеми становлення та стратегія розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 33 с.

⁵⁰ Феоктистова Н.А. Формирование системы методов диагностики региональных страховых рынков // Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Хабаровская государственная академия экономики и права, 2005. – 190 с.

– соціальна (захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні страхових випадків, комерційний і соціальний захист, пенсійне забезпечення населення)⁵¹.

А.А. Мамедов у якості функції страхового ринку виділяє регулюючу функцію, яка проявляє себе у забезпеченні неперервності і збалансованості суспільного виробництва за рахунок інвестицій тимчасово вільних коштів державних соціальних позабюджетних фондів і резервних фондів страхових структур⁵².

Відсутність усталеного визначення функцій страхового ринку у теорії та практиці страхування, а також у нормативно-законодавчій базі, потребує проведення серйозних досліджень у цьому напрямку.

⁵¹ Юргенс И. Системный подход к определению понятия “национальная система страхования” // Страховое дело. – 2000. – № 8.

⁵² Мамедов А.А. Категория “финансы” в финансово-правовом регулировании в сфере страхования // Страховое дело. – 2004. – №5.

6. Стан, тенденції та проблеми розвитку страхового ринку в Україні

На думку аналітиків у галузі страхування, проблеми українського страхового ринку є наслідком переважно безсистемного розвитку вітчизняної економіки, незавершеності законодавчого регулювання діяльності фінансових інститутів та ринків. До того ж, загальний рівень розвитку фінансового ринку залишається досить низьким, а його найрозвинутішою складовою залишаються комерційні банки. Фінансовий ринок не виконує притаманних йому функцій, зокрема мобілізації капіталу для розвитку реального сектора та ефективного розподілу ресурсів, що є дуже серйозною проблемою, бо саме через виконання вказаних функцій фінансовий ринок сприяє реальному зростанню економіки країни.

Розвиток страхування в Україні зумовлюється низкою специфічних особливостей:

- страхування належить до фінансових інститутів національної економіки, що найдинамічніше розвиваються;
- під впливом розвитку ринкових відносин змінюється характер страхової діяльності, що проявляється в появі нових і розвитку різних видів страхування, трансформації форм і методів організації страхової справи, збільшенні кількості страхових компаній, що стабільно функціонують;
- існує тенденція до прискореного процесу самоорганізації вітчизняного страхового бізнесу⁵³.

У перші роки формування в Україні страхового ринку відбулось різке зростання кількості страхових компаній: у 1991 р. їх налічувалося близько 28, в 1992 – вже 171, в 1993 – 455, в 1994 – 616, в 1995 році. – 655⁵⁴. Інтенсивний ріст числа страхових організацій відбувався за рахунок створення:

⁵³ Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: становлення та стратегія розвитку // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 36 с.

⁵⁴ Фурман В.М. Страховий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх розв’язання // Фінанси України. – 2004. – №12. – С. 131-139.

- дочірніх компаній російських страхових організацій, де процес формування комерційного страхового ринку почався раніше (1990-1991 рр.);
- комерційних страхових компаній працівниками відділень Укрдержстраху;
- страхових компаній при різноманітних міністерствах і відомствах (1990-1992 рр.);
- страхових компаній при великих промислово-фінансових структурах;
- страхових компаній через дію інших чинників і суб'єктів: підприємницької ініціативи, зарубіжних інвесторів, суспільних організацій.

Проте наявність значного числа новоутворених страхових організацій ще не означала створення повноцінного страхового ринку.

Першим кроком у формуванні цивілізованого ринку страхування став Декрет Кабінету Міністрів України “Про страхування”. Декрет припинив існування Державної комерційної страхової організації, а на її базі була створена НАСК “Оранта”, головним акціонером якої залишилася держава. Декрет фактично заборонив державі вживати заходи щодо регулювання діяльності страхувальників. В результаті кількість страхувальників на страховому ринку України виросла до 700, причому більшість з них будувала свою діяльність за принципом “фінансових пірамід” або за рахунок інфляційних процесів. Незабаром ціла низка страхових компаній опинилася на межі банкрутства, в основному, через невеликий статутний фонд і незначні страхові резерви.

Слід зазначити, що основними вхідними бар'єрами до страхового ринку є ліцензування і нормативи щодо статутного капіталу. Зважаючи на невисоку вартість ліцензій і невисокі вимоги регуляторних органів до страховиків, ліцензування виконує вторинну роль при формуванні вхідних бар'єрів. Основним стримуючим чинником на сьогодні тут все ж є нормативи власного капіталу для страхових компаній.

Але, з прийняттям вказаного декрету, страховий ринок України отримав таки реальний поштовх до подальшого становлення і розвитку. За 1993-1995 рр. було видано 1175 ліцензій на здійснення страхової діяльності, з яких 149 – по страхуванню життя, 836 – по майновому страхуванню, 330 – по страхуванню відповідальності, 97 – по обов'язкових видах страхування. Таким чином, майнове страхування з самого зародження страхового ринку України стало пріоритетним напрямом для вітчизняних страхувальників.

Організація страхової діяльності в Україні в даний період зіткнулася з цілим рядом труднощів, основними з яких були:

- відсутність методологічної бази страхування, в т.ч. законодавчого визначення таких понять, як страхова сума, страховий платіж, тарифна ставка, нетто-ставка тощо;
- відсутність єдиної методологічної бази у сфері економіки страхування і невизначеність таких понять, як собівартість страхової послуги, дохід або прибуток страховика, джерела формування прибутку страховика (як наслідок – грубі перекося в оподаткуванні страхової діяльності);
- відсутність загальновизнаної методологічної бази бухгалтерського обліку у страхових компаніях;
- відсутність вітчизняної літератури по страховому праву і теорії страхування, економіці і бухгалтерському обліку в страхуванні;
- відсутність теоретично підготовлених і кваліфікованих кадрів.

Ще однією значною подією на страховому ринку України стало прийняття в 1996 році Закону України “Про страхування”. Чинності набули нові нормативи по формуванню статутного фонду, по ліквідності, платоспроможності, резервам страхувальників. Принциповими були такі норми:

- мінімальний розмір статутного фонду страхової компанії – 100 тис. ЕКЮ, а для страхових компаній, створених з участю іноземних осіб, – 500 тис. ЕКЮ;
- введення маржі платоспроможності на рівні 25-30% від суми премій і виплат за звітний період;
- розмежування ліцензування страхування життя і страхування ризиків;
- введення поняття “технічних” і “математичних” резервів і вимог щодо відповідності цим резервам зобов'язань страхових компаній;
- встановлення “заробленої” премії, в основу якої було покладено метод “однієї четвертої” від одержаних премій;
- надання права наглядовим органам проводити санацію, ліквідацію і реорганізацію страхових компаній;
- посилення вимог до ліцензування;
- збільшення частки можливої участі іноземних страхувальників з 20 до 50%;
- заборона використання коштів страхових резервів і ресурсів, одержаних в кредит і під заставу, а також нематеріальних активів для формування статутного фонду тощо.

Природно, це привело до значних змін в структурі страхового ринку і страхових компаній в процесах їх формування і розвитку.

Починаючи з 1996 року, істотно посилилися вимоги Укрстрахнагляду до платоспроможності, ліквідності, резервування, структури активів, інвестиційної політики страхових компаній. З цього року страховики повинні були по кожному виду страхування розробляти правила страхування і затверджувати їх в контрольному органі.

У 1997 році була проведена перереєстрація страховиків. За підсумками перереєстрації були анульовані ліцензії у 325 страхових компаній⁵⁵. Слід зазначити, що одразу ж після перереєстрації знову намітилася тенденція зростання чисельності страховиків.

В кінці 2001 року були внесені зміни до Закону України “Про страхування”. Статутний фонд страховика тепер повинен був складати не менше 1 млн. євро для компаній, що працюють по ризикових видах страхування, і 1,5 млн. євро для страховиків, що здійснюють страхування життя.

У 2002 році була створена Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг, що сприяло державному регулюванню, здійсненню нагляду за страховою діяльністю та формуванню адекватних основ законодавчого регулювання розвитку страхового ринку. Однак недостатнє технічне та ресурсне забезпечення, зокрема забезпечення кваліфікованими кадрами, обмежені можливості використання інформаційних технологій на страховому ринку, ускладнюють проведення оперативного аналізу діяльності страховиків та оцінки рівня їх ризику⁵⁶.

У цей період істотно посилилася тенденція до концентрації страхових платежів в кептивних компаніях при різних міністерствах, підприємствах, банках, фінансово-промислових групах та ін. (такого роду компанії сьогодні отримують близько 85% страхових платежів класичного страхування).

Ще однією відмітною рисою даного етапу розвитку страхового ринку в Україні стало збільшення частки “фінансового страхування”, тобто страхування, яке підприємства здійснюють для оптимізації своїх прибутків, грошових потоків, придбання пакетів акцій підприємств тощо. У 2003 році частка такого типу страхування в загальній структурі надходження страхових премій складала 75% або 6,8 млрд. грн.

Значним бар'єром на шляху розвитку страхового ринку було і залишається до теперішнього часу так зване псевдострахування, тобто використання страхування і перестрахування для вилучення капіталів в тіньовий оборот. За різними оцінками частка такого страхування може складати до 60% всього страхового ринку країни.

⁵⁵ Силласте Г. Рынок страховых услуг и его потребитель // Финансы. – 1997. – №10. – С. 44-47.

⁵⁶ Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005-2010 років // Схвалено розпорядженням КМУ №369-р від 23 серпня 2005 року.

У жовтні 2004 р. була підписана угода між Лігою страхових організацій України (ЛСОУ) – основним асоціативним об'єднанням суб'єктів страхового ринку – і рейтинговим агентством “Кредит-Рейтинг”. Згідно даної угоди, ЛСОУ офіційно визнала кредитні рейтинги як дієвий інструмент ринкової диференціації надійності страхових компаній.

На жаль, кредитне рейтингування в Україні розвинуто поки дуже слабо. Поточні кредитні рейтинги за Національною шкалою агентства “Кредит-Рейтинг”, а саме рейтинги позичальників (загальні рейтинги контрагента), надані тільки двом компаніям: компанія “Кредо-Класик” – стабільний (18.09.2003); компанія “Оранта” – стабільний (09.06.2006). Рейтинг боргових інструментів (позитивний) присвоєний Східноукраїнському страховому товариству (08.12.2005).

В таблиці 2 представлені деякі узагальнені показники розвитку страхової системи України за період 2000-2004 рр.

Таблиця 2

Узагальнені показники розвитку страхової системи України за період 2000-2004 рр.⁵⁷

Показники	Роки				
	2000	2001	2002	2003	2004
Питома вага страхування у ВВП країни, %	1,26	1,48	2,10	3,46	5,62
Загальна кількість страхових організацій	283	328	348	357	383
Кількість страхових компаній зі страхування життя	17	14	30	30	45
Кількість страхових компаній інших, ніж зі страхування життя	266	314	318	327	338
Розмір премій по страхуванню життя, млн. євро	2	3	4	11	26
Загальний розмір страхових премій, млн. євро	422	649	803	1336	2695
Розмір страхової премії, що приходить на одного громадянина, євро	9	13	17	30	56
Статутні фонди страхових компаній, млн. євро	101	222	280	547	765
Власний капітал страхових компаній, млн. євро	211	413	574	1026	1632
Сформовані страхові резерви, млн. євро	190	254	343	561	1147
Кількість зайнятих у сфері страхування, тис. чол.	29	33	38	47	56

⁵⁷ Филонюк А. Страховой рынок Украины: международные аспекты сотрудничества. Доклад на V международном Ялтинском форуме участников страхового рынка, г. Ялта, 20 сентября 2005 г. // <http://www.uainsur.com.ua> – офіційний сайт Ліги страхових організацій України.

У 2005 році Верховною Радою України була прийнята Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005-2010 рр., яка будується на комплексному підході, реально визначає пріоритети страхового ринку, пропонує механізм організації ринкової взаємодії виробничого і страхового підприємництва⁵⁸. Починаючи з цього періоду, різко зростає інтерес зарубіжних фінансових груп до українського страхового ринку, збільшується число компаній з іноземним капіталом, ринок стає більш цивілізованим.

У Концепції наголошується, що розвиток страхового ринку і використання його в інтересах сталого розвитку національної економіки в умовах її інтеграції у світове економічне співтовариство та посилення процесів глобалізації є важливим компонентом національної безпеки.

Авторами концепції вказується, що, крім позитивних макроекономічних показників, існують такі передумови розвитку національного страхового ринку:

- поступове зростання доходів населення з тенденцією до подолання низького рівня платоспроможності;
- підвищення цікавленості юридичних та фізичних осіб у захисті своїх майнових інтересів;
- збільшення кількості прибуткових підприємств;
- законодавче запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;
- розвиток ринків фінансових послуг (у тому числі фондового ринку) та формування національної системи іпотечного кредитування;
- запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення.

Однак існують також негативні чинники, які стримують розвиток ринку страхових послуг:

- недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг;
- низький рівень співвідношення страхових платежів з відрахуванням платежів, переданих на перестраховання українським страховикам, і валового внутрішнього продукту, незначна клієнтська база страховиків, а також зосередження страхової діяльності переважно на майновому страхуванні юридичних осіб;
- нерозвиненість довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та відсутність правового регу-

⁵⁸ Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005-2010 років // Схвалено розпорядженням КМУ №369-р від 23 серпня 2005 року.

- лювання діяльності страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування;
- недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування;
- велика кількість страхових компаній з низьким рівнем капіталізації, а також слабкий розвиток національного перестрахового ринку;
- використання страхового ринку суб'єктами господарювання для оптимізації оподаткування та витоку коштів за кордон;
- недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення страхового ринку;
- низький рівень страхової культури населення.

За 2005 рік ринок реального страхування виріс з 15 до 20% від об'єму валових премій. Об'єм іноземних інвестицій до статутних фондів українських страховиків у 2005 році склав 12,7 млн. дол. США, а загальний об'єм інвестицій – 176 млн. дол. Сумарний статутний фонд українських страхових компаній виріс на 18,9% – до 1,3 млрд. дол. У структурі статутного фонду страхових компаній на іноземний капітал припадало 13,4%.

Результати статистичних досліджень показують, що на сьогодні в Україні застраховано всього 10% ризиків, тому перспективними для страхового ринку України повинні стати накопичувальні види страхування, соціальні види страхування, зокрема, страхування життя громадян, пенсійне і медичне страхування. На жаль, в період становлення незалежності в Україні вітчизняний страховий ринок втратив свої позиції за багатьма з вказаних видів страхування. Так, наприклад, в СРСР по страхуванню життя було застраховано близько 32% працюючого населення, зараз же в Україні – всього 3%.

У ці роки страховий ринок України, не дивлячись на велику кількість його учасників, характеризується високою концентрацією бізнесу – на перші 100 страхових компаній припадає більше 82% бізнесу. Це не є винятком або якоюсь особливістю вітчизняного страхового ринку, бо приблизно така картина притаманна ринкам страхових послуг більшості країн світу. Але у нас на три провідні страхові компанії доводиться більше 30% всіх страхових премій, і переважна більшість страхових компаній зареєстрована у кількох великих містах країни.

Інформація стосовно основних показників розвитку страхового ринку України (за 2005 рік) за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг наведена нами у таблиці 3.

Таблиця 3

Показники страхового ринку по областях України
станом на кінець 2005 року, тис. грн.⁵⁹

Регіон	Балансові показники		Надходження страхових премій за видами страхування іншими, ніж страхування життя	Надходження страхових премій по страхуванню життя	Здійснені страхові виплати
	Активи	Страхові резерви			
Вінницька обл.	147 535,4	54 209,9	143 145,4	0,0	44 320,2
Дніпропетровська обл.	1 931 225,5	481 631,8	1 205 926,1	617,8	106 324,8
Донецька обл.	2 181 345,4	426 299,8	1 323 476,1	379,3	155 142,6
Житомирська обл.	6 732,3	8,6	0,0	5,2	0,0
Закарпатська обл.	11 683,9	4 005,4	12 414,7	0,0	1 827,1
Запорізька обл.	633 144,2	176 674,4	416 468,8	1 513,4	119 502,0
Івано-Франківська обл.	504 252,8	7 483,9	72 412,0	0,0	3 769,0
м. Київ та обл.	11 225 520,9	2 975 501,8	6 795 664,8	298 140,0	1 104 940,4
Луганська обл.	739 530,1	152 771,4	422 698,0	0,0	88 053,5
Львівська обл.	86 980,6	25 223,5	55 263,3	0,0	6 782,0
Миколаївська обл.	107 769,2	20 128,9	60 063,1	0,0	23 377,5
Одеська обл.	445 582,1	182 120,7	553 433,2	2 356,7	23 383,2
Полтавська обл.	196 232,5	47 099,6	96 643,0	0,0	7 025,4
Рівненська обл.	102 359,6	23 569,8	61 934,0	0,3	5 372,5
Сумська обл.	8 485,9	1 778,3	2 448,0	0,0	150,1
Тернопільська обл.	34 537,2	108,7	245,8	0,0	2,1
Харківська обл.	2 347 026,4	443 821,0	1 046 518,9	18 176,9	193 264,3
Черкаська обл.	15 202,1	353,2	752,2	9,6	66,1
Чернігівська обл.	36 919,9	5 409,3	14 593,5	0,0	1 174,1
Автономна Республіка Крим	158 066,9	17 552,2	41 327,7	60,6	2 348,5
Всього	20 920 132,8	5 045 752,3	12 325 428,7	321 259,8	1 886 825,4

⁵⁹ <http://www.dfp.gov.ua> – офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

Станом на 1 січня 2005 року в Україні було зареєстровано 387 страховиків, з них 45 здійснювали страхування життя. Відповідно до статистичних даних, на початок 2006 року в Україні працювало 405 страхових компаній.

За обсягами наданих послуг страховий ринок значно перевищує інші сектори ринків небанківських фінансових послуг. Але при цьому ринок страхування все ще поступається банківському сектору (на 1 січня 2005 року активи банків у 7,2 рази перевищували активи страховиків).

Але ж, незважаючи на наявний потенціал розвитку страхового ринку, співвідношення страхових премій та ВВП і досі ще значно нижче, ніж у розвинутих країнах (таблиця 4).

Таблиця 4

Загальні показники розвитку страхового ринку України

Роки	Показники		
	Страхові платежі, млн. грн.	Страхові виплати, млн. грн.	Співвідношення страхових платежів та ВВП, %
1995	244,4	144,3	0,45
1996	317,8	147,3	0,39
1997	408,4	129,2	0,44
1998	789,2	177,8	0,77
1999	1156,5	353,5	0,89
2000	2136,0	407,0	1,26
2001	3030,5	424,1	1,48
2002	4442,1	543,1	1,97
2003	9135,3	860,6	3,42
2004	19431,4	1540,3	5,62
2005	12647,0	1886,8	3,02
2006			

Доволі незначну частку у загальних обсягах страхування складає страхування життя. До того ж, сам рівень розвитку страхування життя в Україні один з найнижчих серед розвинутих країн. Згідно з результатами дослідження Swiss Re (одна з найкрупніших перестрахових компаній світу), в середньому громадянин України витрачає менше 1 долара на страхування на рік. Порівняно з Чехією, де на одну людину припадає 170 дол., або Німеччиною, в якій на одного мешканця приходить 1000 дол., ця сума, безумовно, мала.

Таблиця 5

Показники надходження страхових платежів за 1997-2003 рр.⁶⁰

Показники		Роки						
		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Страхові премії, в тому числі	млн. грн.	408,4	789,2	1164,1	2 137,8	3 030,5	4 442,1	9 135,3
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
добровільне майнове страхування	млн. грн.	221,2	561,5	716,9	1 480,6	2 222,3	3 411,3	7 734,4
	%	54,2	71,1	61,6	69,3	73,3	76,8	84,7
обов'язкове страхування	млн. грн.	72,9	68,1	153,9	238,4	276,9	351,3	459,6
	%	17,8	8,6	13,2	11,1	9,1	7,9	5,1
добровільне страхування відповідальності	млн. грн.	30,3	70,0	180,2	202,9	242,9	344,3	451,3
	%	7,4	8,9	15,5	9,5	8,0	7,8	4,9
добровільне особисте страхування	млн. грн.	49,5	60,1	88,7	154,7	199,1	256,2	368,2
	%	12,1	7,6	7,6	7,2	6,6	5,8	4,1
державне обов'язкове страхування	млн. грн.	15,9	16,6	16,8	51,2	73,6	55,1	48,9
	%	3,9	2,1	1,4	2,4	2,4	1,2	0,5
страхування життя	млн. грн.	18,6	12,9	7,6	10,0	15,7	23,9	72,9
	%	4,6	1,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,7

Останнім часом страховий ринок України розвивається випереджаючими темпами порівняно з економікою країни в цілому (таблиця 6).

При цьому необхідно зазначити, що страхування в Україні й досі більш ніж на 90% представлене його ризиковими видами, а сегмент корпоративного страхування становить майже 95% загального обсягу премій.

Але, якщо за критерій розвитку страхового ринку прийняти не доход страхових компаній, а якість страхових послуг, то виявиться, що параметри страхового ринку України погіршуються. Сьогодні вони

⁶⁰ Навроцький Д.А. Формування страхового ринку України // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут економічного прогнозування. – 2005. – 16 с.

знаходяться на критичному рівні – за обсягом страхових виплат вони у 8-9 разів гірші, ніж у розвинутих країнах. Причому, тенденція до погіршення зберігається протягом останніх років⁶¹.

Таблиця 6

Динаміка ВВП і обсягу страхових премій в Україні,
% до попереднього року

Роки	Показники	
	ВВП	Страхові премії
2000	105,9	184,7
2001	109,2	141,9
2002	105,2	146,6
2003	109,6	205,7
2004	112,1	212,7
2005	102,6	65,1
2006		

Для вітчизняних страхових компаній характерним є низький рівень виплат страхових відшкодувань, що свідчить про досить незначний рівень розвитку страхового ринку (таблиця 7). А от кількість страховиків, на думку Д.А. Навроцького, є невиправдано високою відносно потреб суспільства у страхових послугах і відносно тієї частки ризиків, що страхуються.

Сьогодні страховий ринок України у своєму формуванні і розвитку стикається з цілою низкою серйозних проблем, які досліджуються вітчизняними науковцями і практиками.

У 2004 році показник співвідношення страхових платежів з відрахуванням платежів, переданих на перестраховання українським страховикам, і валового внутрішнього продукту в Україні становив усього 2,8%, тоді як у провідних країнах цей показник дорівнює 8-12%. У середньому на душу населення в Україні припадає всього 30 євро страхових премій, що значно менше, ніж в інших європейських країнах (наприклад, у Німеччині – 1250 євро, у Польщі – 120 євро). Обсяги страхових платежів за довгостроковим страхуванням життя становили у 2004 році всього 0,96 відсотка загального обсягу страхових платежів. Не врегульованою залишається діяльність страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування. Запровадження значної кількос-

⁶¹ Хорін Л. Страховання: інституціональна риторика на фоні системного хаосу // Фінансовий ринок України. – 2004. – №6-7.

ті обов'язкових видів страхування не відповідає існуючій практиці розвинутих країн.

Таблиця 7

Показники діяльності страхових організацій України
за 1998-2003 рр.⁶²

Показники	Роки					
	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Страхові премії, тис. грн.	789 159	1 164 126	2 136 000	3 030 507	4 442 133	9 135 300
Страхові премії в середньому на одного страховика, тис. грн.	3 107	4 426	7 547	9 239	13 142	25 639
Страхові виплати, тис. грн.	177 845	360 919	407 000	424 205	543 100	860 600
Страхові виплати в середньому на одного страховика, тис. грн.	700	1 372	1 438	1 293	1 607	2 410
Рівень страхових виплат, %	22,5	31,0	19,1	14,0	12,2	9,4
Кількість страховиків, од.	254	263	283	328	338	357

Щороку рівень страхових виплат (відношення суми страхових виплат до суми страхових платежів) неухильно зменшується. У 2000 році він становив 19,1%, а у 2004 – 7,9%. Це свідчить про розвиток негативних тенденцій на національному страховому ринку, оскільки у світовій практиці ситуація на страховому ринку вважається незадовільною, якщо рівень виплат нижчий за 70%.

Слід також зауважити, що страховий ринок використовується для зменшення розміру сплати податків в інших галузях економіки шляхом страхування, перестраховування фінансових ризиків, придбання короткострокових полісів для зменшення бази оподаткування.

Низький рівень капіталізації страховиків не дає змоги забезпечити відповідальність за великі застраховані ризики, що призводить до перестраховування їх частини за кордоном та до необґрунтованого витоку грошових коштів з України. У 2004 році частка страхових премій,

⁶² Навроцький Д.А. Формування страхового ринку України // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут економічного прогнозування. – 2005. – 16 с.

сплачених за договорами перестраховикам-нерезидентам, становила 9,8% загальної суми премій.

Недосконалим залишається нормативно-правове врегулювання діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів. Проблематичним є питання доступу до національного страхового ринку філій іноземних страховиків-нерезидентів. Такий допуск має відбуватися поступово та з урахуванням його подальшого впливу на стан національного страхового ринку, оскільки це може призвести до неефективного перерозподілу акумульованих страховиками ресурсів на міжнародні фінансові ринки, витіснення з ринку національних страховиків та страхових посередників⁶³.

Л. Хорін наводить такий перелік проблем страхового ринку України, об'єднавши їх у групи залежно від характеру:

економічні:

- низький платоспроможний попит фізичних і юридичних осіб на страхові послуги;
- невеликі обсяги і недосконала структура капіталу страхових організацій;
- відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів;

організаційно-правові:

- відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування, що приводить до безсистемного розвитку вітчизняного страхового ринку;
- недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує розвиток галузі страхування ;
- надмірна кількість видів обов'язкового страхування і неадекватність їхнього фінансового забезпечення;
- недостатній рівень державного регулювання і контролю за страховим ринком, непослідовність дій стосовно організації державного нагляду за страховою діяльністю;
- протекціонізм, галузевий монополізм;

функціональні:

- низька прибутковість окремих видів страхування;
- нижча конкурентоздатність страхових компаній порівняно з комерційними банками в боротьбі за залучення вільних коштів юридичних і фізичних осіб;
- відсутність середньо- і довгострокового планування страховими компаніями своєї діяльності;

⁶³ Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005-2010 років // Схвалено розпорядженням КМУ №369-р від 23 серпня 2005 року.

- низький рівень кваліфікації кадрів;
- порушення діючого законодавства;
- зростання випадків страхового шахрайства;

інформаційно-аналітичні:

- значна інформаційна закритість страхового ринку, низький рівень впровадження в страхову практику сучасних інформаційних технологій;
- відсутність якісної статистичної інформації і недостатність докладних інформаційно-аналітичних матеріалів про стан і проблеми формування страхового ринку;
- недосконалість фінансової звітності та методів обробки даних;
- відсутність банків даних про несумлінних страхувальників;
- відсутність рейтингів страхових компаній;
- погано організована рекламна діяльність на вітчизняному страховому ринку;
- непрозорість даних про структуру власності вітчизняного страхового ринку;

соціально-психологічні:

- відсутність довіри населення і господарюючих суб'єктів до страхових компаній⁶⁴.

В.М. Фурман у своєму дослідженні серед негативних тенденцій розвитку страхового ринку України відмічає наступне:

- нинішній рівень розвитку страхування є неприпустимо низьким для ринкових умов господарювання;
- триває тенденція концентрації страхового капіталу і поділу ринку страхових послуг;
- вітчизняні страхові компанії характеризуються низькою фінансовою місткістю;
- інституціональному середовищу вітчизняного страхового ринку притаманна нерозвиненість традицій⁶⁵.

Д.А. Навроцьким виявлено такі проблемні аспекти процесу формування ринку страхових послуг в Україні:

- постійне збільшення кількості страховиків, неадекватне темпам росту попиту на страхові послуги;
- значне збільшення кількості кептивних страхових компаній;

⁶⁴ Хорін Л. Страхування: інституціональна риторика на фоні системного хаосу // Фінансовий ринок України. – 2004. – №6-7.

⁶⁵ Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: становлення та стратегія розвитку // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 36 с.

- стабільне перевищення темпів росту платежів, переданих для перестраховання, над обсягами страхових премій, одержаними українськими страховиками;
- безперервне зниження рівня виплат;
- відносно слабкий сектор з надання послуг із страхування життя та ін.⁶⁶.

Важливим елементом здійснення страхової діяльності й дієвим способом підтримки платоспроможності страховика є система перестраховання. Сьогодні страховий ринок України недостатньо розвинутий для утримання великих ризиків, тому операції перестраховання допускають передачу ризиків іноземним страховим компаніям (особливо авіаційних і морських ризиків). Із загальної суми страхових премій, переданих для перестраховання, 55% передано за межі України.

До основних проблем розвитку страхового ринку України в частині перестраховання ризиків слід віднести:

- недосконалість законодавчого регулювання ринку послуг перестраховання в Україні;
- необхідність адаптації і гармонізації законодавчої бази, яка регулює роботу українського ринку, до міжнародних страхових норм;
- недосконалість процедури ліцензування перестрахової діяльності;
- формування єдиних міжнародних критеріїв і вимог до перестраховання.

Що стосується специфіки вітчизняного страхового ринку, то відмітними рисами формування і розвитку страхового ринку в Україні, на думку В.М. Фурмана, були наступні:

- ігнорування інтересів страхувальників протягом тривалого часу, оскільки витрати на страхування не визнавалися суспільно необхідними;
- розвиток ринку за останні роки в умовах поступового поліпшення основних макроекономічних показників, зокрема ріст ВВП, зниження темпів інфляції, зростання стабільності й міцності національної валюти;
- зростання доходів населення;
- збільшення кількості рентабельних підприємств;
- підвищення зацікавленості юридичних і фізичних осіб у захисті своїх майнових інтересів;

⁶⁶ Навроцький Д.А. Формування страхового ринку України // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут економічного прогнозування. – 2005. – 16 с.

– розвиток ринку фінансових послуг, формування фондового ринку і системи іпотечного кредитування⁶⁷.

У дисертаційному дослідженні Д.А. Навроцького робиться наголос ще на одній особливості розвитку страхового ринку України, а саме на тому, що процеси створення страхового ринку в Україні відбувалися паралельно з його нормативно-правовим забезпеченням, але не завжди адекватно. Сьогодні нормативно-правова база страхового ринку України є такою, що потребує подальшого розвитку як з метою вдосконалення страхового ринку, виходячи з потреб самої держави, так і з метою розвитку інтеграційних процесів в економіці. Основним недоліком нормативно-правової бази українського страхового ринку, на думку Д.А. Навроцького, є відсутність системності існуючих законодавчих актів. Відсутній єдиний механізм узгодження документів, що регламентують діяльність суб'єктів ринку страхових послуг. Існує також певна неузгодженість дій законодавчої та виконавчої гілок влади, спрямованих на формування нормативної бази страхового ринку України⁶⁸.

Взагалі ж, протягом останніх років в Україні певною мірою відбувся перехід від застійно-перерозподільної моделі функціонування страхового ринку до створення механізму його розвитку.

До позитивних результатів розвитку вітчизняного страхового ринку належать:

- реальне зростання обсягів страхових операцій з усіх видів страхування;
- зростання загальної суми страхових платежів, отриманих страховиками;
- структурні зміни на користь добровільного страхування і його довгострокових видів;
- збільшення кількості договорів страхування (перестраховування), укладених за сприяння страхових брокерів;
- зростання показників фінансової надійності страховиків, формування фінансових груп за їх участю⁶⁹.

Для вітчизняного страхового ринку характерними є тенденції:

- зростання капіталізації страховиків;

⁶⁷ Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: становлення та стратегія розвитку // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 36 с.

⁶⁸ Навроцький Д.А. Формування страхового ринку України // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – К.: Інститут економічного прогнозування. – 2005. – 16 с.

⁶⁹ Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: становлення та стратегія розвитку // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 36 с.

- укрупнення страхових компаній, проникнення у сферу страхування банківського та фінансово-промислового капіталу;
- концентрації капіталу і створення об'єднань страховиків на основі поєднання їхніх комерційних і фінансових інтересів;
- поступального зростання обсягів зібраних страхових премій;
- зниження рівня збитковості страхового ринку;
- активізації іноземних інвесторів;
- злиття і поглинання, зміни власників і складу топ-менеджменту деяких компаній, що супроводжується зміною їхніх стратегій (перехід до проведення агресивної політики);
- переходу від переважаючого регулювання допуску страховиків на ринок до регулювання їхньої фінансової стійкості й лібералізації страхового нагляду⁷⁰.

Підвищення ефективності функціонування страхового ринку може бути досягнуте за рахунок:

- імплементації міжнародних стандартів нагляду за страховою діяльністю (стандарти IAIS);
- адаптації національного страхового законодавства до вимог Директив і Рекомендацій Європейського Союзу;
- пошуку ефективних форм державного регулювання.

Із серйозними проблемами стикається в Україні і розвиток ринку перестраховання. Так, В.М. Фурман вказує, що йому заважають:

- нестача місткості перестраховувальних компаній;
- обмежений платоспроможний попит на продукти прямого страхування;
- неконкурентоспроможність українських перестраховувальних компаній порівняно із зарубіжними перестраховиками та їхнім представництвом в Україні;
- недостатня фінансова стійкість і надійність українських перестраховиків;
- відсутність інвестицій в українські перестраховувальні компанії;
- недосконалість системи державного регулювання страхування і перестраховання;
- орієнтація страховиків на податкозбережні схеми і технології;
- відсутність кваліфікованих спеціалістів, адаптованих до сучасних перестраховувальних технологій і методик;
- неефективний менеджмент перестраховувальних компаній;
- брак державної підтримки перестраховувальної галузі⁷¹.

⁷⁰ Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: становлення та стратегія розвитку // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 36 с.

О.О. Власенко вказує на те, що на українському страховому ринку з'явилися окремі галузі, в яких рівень недовіри до страхових компаній досяг кризового, а саме: сільське господарство, автотранспорт, зарубіжний туризм та ін. Від відторгнення споживачами і витіснення з ринку багато страхових компаній рятує лише відсутність повної інформації про кількість скарг на їхню роботу⁷². На думку даного автора, це спричинено тим, що на українському страховому ринку не створено механізм захисту інтересів страхувальника.

Таким чином, стабільна співпраця страхових організацій у фінансово-економічному секторі зумовила нарощування власних капіталів більшості страхувальників (юридичних осіб) і створила передумови надійності договірних відносин. Страхова галузь є однією з тих, що забезпечують дієвий захист майнових прав і інтересів громадян від різноманітних ризиків, підтримують економічний розвиток суспільства. Крім того, вона є важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки і могутнім засобом акумуляції коштів для їх подальшого інвестування в економіку.

Подальший розвиток страхового ринку сприятиме:

- захисту інтересів населення, суб'єктів господарювання і держави від можливих соціальних, техногенних, фінансових та інших ризиків;
- зміцненню довіри страхувальників, насамперед населення, до страховиків та страхових посередників;
- розвитку підприємницької діяльності та стабілізації економіки;
- залученню довгострокових фінансових ресурсів, що формуються у сфері страхування, для здійснення інвестицій в економіку України;
- запобіганню використанню страхової галузі у зменшенні об'єкта оподаткування податку на прибуток суб'єктів господарювання;
- розвитку ринків фінансових послуг (у тому числі фондового ринку);
- стимулюванню розвитку економіки, зокрема транспорту, туризму, міжнародних перевезень, будівельної та агропромислової галузі економіки;

⁷¹ Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: становлення та стратегія розвитку // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАНУ”, 2006. – 36 с.

⁷² Власенко О.О. Розвиток страхового ринку України // Фінанси України. – 2005. – №8. – С. 140-144.

- інтеграції страхового ринку України в міжнародні та регіональні ринки фінансових послуг⁷³.

З метою реалізації Концепції необхідно здійснити цілу низку заходів, які у самій концепції поділено на групи, а саме на заходи з: 1 – підвищення захисту інтересів споживачів страхових послуг; 2 – забезпечення стабільності розвитку страхового ринку на підставі удосконалення системи правового забезпечення та системи регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку; 3 – підвищення капіталізації страховиків та конкурентоспроможності національного страхового ринку; 4 – запобігання використанню страхової системи у витоку коштів за кордон, посилення державного регулювання та нагляду за перестраховою діяльністю; 5 – підвищення прозорості діяльності учасників страхового ринку; 6 – формування адекватної системи фахової підготовки і сертифікації фахівців із страхування та забезпечення державної підтримки проведення науково-дослідних робіт у цій сфері; 7 – підвищення рівня страхової культури населення.

Для підвищення захисту інтересів споживачів страхових послуг необхідно:

- удосконалити порядок ліцензування діяльності страховиків, підвищити вимоги до джерел формування статутного капіталу та фінансового становища засновників (учасників) страховиків і осіб, що мають значну частину статутного капіталу страховиків, а також до оцінки їх ділової репутації з метою запобігання використанню страхового ринку для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;
- удосконалити моніторинг діяльності страховиків та посилити контроль за дотриманням ними вимог до забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів і статутного капіталу;
- розробити методичні рекомендації для складення планів заходів фінансового оздоровлення страховиків із застосуванням оцінки ринкової вартості їх активів;
- удосконалити нормативно-правову базу щодо запровадження тимчасових адміністрацій з управління страховиками;
- запровадити систему пруденційного нагляду, яка передбачає максимальний облік у діяльності страховиків таких параметрів, як рівень ризиків, адекватність оцінки страховиком реального рівня ризику, якість внутрішньої системи управління і контролю за ризиками, відповідний бухгалтерський облік і

⁷³ Концепція розвитку страхового ринку в Україні на період 2005-2010 років // Схвалено розпорядженням КМУ №369-р від 23 серпня 2005 року.

- фінансова звітність, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку;
- врегулювати процедуру ведення страховиками обліку (реєстру) активів, які заявлені в структурі страхових резервів;
 - внести зміни до законодавчих актів з метою закріплення першочерговості задоволення вимог страхувальників у загальній черзі інших кредиторів та виключення з ліквідаційної маси страхової компанії страхових резервів за всіма видами страхування;
 - встановити вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання для провадження страхової діяльності;
 - запровадити електронну звітність учасників страхового ринку, використання якої дасть змогу Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг оперативно одержувати достовірну інформацію та приймати відповідні рішення;
 - забезпечити консолідований нагляд за страховиком страхової групи (страхового холдингу) та розробити порядок оцінки всіх прийнятих ним ризиків;
 - створити фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя;
 - сприяти створенню фондів страхових гарантій;
 - удосконалити нормативно-правову базу щодо формування та розміщення страхових резервів, порядку купівлі валюти, доступу страховиків до ринків цінних паперів іноземних емітентів;
 - сприяти прийняттю законів про запровадження в обіг іпотечних цінних паперів;
 - розробити нормативно-правові акти, спрямовані на розвиток страхового посередництва, здатного забезпечити альтернативне розв'язання спорів на ринку страхових послуг;
 - підвищити вимоги до фінансової надійності страховиків та страхових брокерів;
 - розробити вимоги до функціонування системи внутрішнього контролю за діяльністю страховиків (внутрішній аудит);
 - запровадити міжнародні норми корпоративного управління для страховиків;
 - удосконалити проведення аналізу статистичної інформації із страхування та звітності страховиків і страхових посередників.

Для забезпечення стабільності розвитку страхового ринку на підставі удосконалення системи правового забезпечення та системи регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку слід:

- забезпечити формування ефективного державного регулювання та нагляду у сфері страхування з урахуванням принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю;
- забезпечити подальшу адаптацію законодавства України у сфері страхування до законодавства Європейського Союзу;
- внести зміни до Цивільного і Господарського кодексів України, Законів України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, “Про страхування”, “Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів” з метою їх узгодження між собою та удосконалення договірних відносин у сфері страхування, класифікації ризиків і видів страхування, посилення системи державного регулювання ринку страхових послуг;
- привести Закон України “Про страхування” у відповідність із Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення”;
- удосконалити правове, організаційне та ресурсне забезпечення діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг;
- сприяти захисту економічної конкуренції на страховому ринку для удосконалення умов його функціонування на конкурентних засадах;
- внести зміни до законодавства щодо розвитку довгострокового страхування життя, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- розробити концептуальні підходи та сприяти прийняттю відповідних законів щодо участі страховиків в обов’язковому медичному страхуванні;
- запровадити стимулюючу податкову політику для розвитку особистого страхування, довгострокового страхування життя, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення, обов’язкового медичного страхування шляхом віднесення внесків з цих видів страхування на валові витрати юридичних осіб та удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб;
- врегулювати проблеми запровадження обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних

транспортних засобів, установити додаткові вимоги до ліцензування, власного капіталу та формування резервів за цим видом страхування;

- зменшити кількість існуючих обов'язкових видів страхування та забезпечити подання соціально-економічного обґрунтування необхідності та ефективності запровадження кожного нового виду обов'язкового страхування;
- удосконалити правові засади діяльності товариств взаємного страхування;
- забезпечити розроблення актів законодавства, які сприятимуть запобіганню використанню страхового ринку для проведення протиправних і сумнівних операцій, включаючи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом;
- розробити порядок проведення страховиками розслідувань обставин настання страхових випадків;
- удосконалити нормативно-правове регулювання діяльності актуаріїв, створити в Україні систему підготовки та сертифікації актуаріїв з поступовою передачею цих функцій саморегульованій організації;
- забезпечити розроблення нормативно-правових актів щодо порядку діяльності страхових агентів, аварійних комісарів та запровадити реєстрацію страхових агентів;
- внести зміни до законодавства щодо поступового переведення страхування (не тільки страхування життя) з режиму оподаткування валових доходів від страхової діяльності на режим оподаткування прибутку.

Для підвищення капіталізації страховиків та конкурентоспроможності національного страхового ринку необхідно:

- сприяти концентрації страхового ринку шляхом внесення змін до законодавства щодо формування статутного капіталу, гарантійного фонду та вільних резервів;
- розробити план заходів щодо поетапного допуску філій страховиків-нерезидентів до страхового ринку України відповідно до міжнародних договорів України;
- запровадити взаємний обмін інформацією між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг та органами страхового нагляду інших держав щодо діяльності страховиків, їх філій, страхових посередників та страхових груп (страхових холдингів);
- сприяти укладанню двосторонніх та багатосторонніх договорів між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг та органами страхового нагляду інших країн щодо

взаємодії у сфері регулювання страхової (перестрахової) діяльності;

- сприяти поетапному впровадженню у страховий сектор міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Для запобігання використанню страхової системи у витоку коштів за кордон, посилення державного регулювання та нагляду за перестраховою діяльністю слід:

- запровадити ефективний нагляд за перестраховою діяльністю та ліцензування перестраховиків;
- удосконалити оподаткування страховиків та операцій перестраховання у перестраховиків-нерезидентів.

Для підвищення прозорості діяльності учасників страхового ринку необхідно:

- заснувати друкований засіб масової інформації Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг з метою висвітлення діяльності на ринку фінансових послуг України, зокрема на страховому ринку;
- визначити вимоги до оприлюднення інформації стосовно діяльності страховиків та страхових посередників у електронних і друкованих засобах масової інформації;
- встановити порядок оприлюднення інформації (крім інформації з обмеженим доступом) про результати діяльності страховиків та страхових посередників, а також інформації про їх фінансове становище.

Для формування адекватної системи фахової підготовки і сертифікації фахівців із страхування та забезпечення державної підтримки проведення науково-дослідних робіт у цій сфері необхідно:

- розробити і адаптувати програми з підготовки фахівців із страхування у навчальних закладах III і IV рівня акредитації до потреб страхового ринку;
- удосконалити систему фахової підготовки у сфері страхування навчальними закладами III і IV рівня акредитації, прийняти відповідні програми та стандарти навчання, а також розширити перелік спеціалізацій у цій сфері;
- забезпечити навчання та сертифікацію викладачів у сфері страхування;
- встановити кваліфікаційні вимоги до керівників і працівників страховиків та страхових посередників;
- розробити державну програму проведення науково-дослідних робіт у сфері страхування та підготовки фахівців для страхового ринку;

- утворити центр розвитку страхування, який здійснюватиме наукові дослідження у сфері страхування та сприятиме подальшому розвитку системи навчання, кадрового і наукового забезпечення страхового ринку, а також запровадженню системи моніторингу та оцінки страхових ризиків;

Для підвищення рівня страхової культури населення необхідно:

- розробити державну програму інформування населення через засоби масової інформації про діяльність ринків фінансових послуг, їх стан та перспективи розвитку, переваги отримання фінансових і страхових послуг;
- запровадити в навчальних закладах програми з розвитку ринків фінансових послуг.

Наукове видання

Ольга Володимирівна Козьменко

**Страхування і страховий ринок:
термінологія, законодавство і динаміка розвитку**

Монографія

Директор видавництва Н.О. Івахненко
Редактор видавництва Н.М. Серeda
Дизайн обкладинки і макет Н.О. Івахненко
Комп'ютерна верстка Т.П. Біловол

Підписано до друку 02.09.2006 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Ум. друк. ар. 3.95. Тираж 300 прим.

ТОВ “Консалтингово-видавнича компанія “Ділові перспективи”
40022, Україна, м. Суми, пров. Дзержинського, 10
Тел./факс: (0542) 34-54-55
E-mail: head@businessperspectives.org

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №1456 від 07.08.2003

Надруковано на обладнанні Української академії банківської справи НБУ
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57